Ketabona | کتابونه
WWW.KETABONA.COM

بسم الله الرحمن الرحیم

@Ketabona
DOWNLOADED
WWW.KETABONA.COM
info@ketabona.com

پر اندلس(سپین) د مسلمانانو واکمنۍ ته لنډه کتنه

لیکنه: محمد رسول پېروز(زبیر افغان)

فهرست

د ليکوال سريزه ۱

تر اسلام مخکې د اندلس شاليد ۳

د اندلس د نومونې وجه: ۳

جغرافيه او حدود يې: ٦

سياسي او اقتصادي وضعيت:.. ٦

د قوطيانو شمېر او د مشر ټاکلو طريقه: ۸

رسمي مذهب او ژبه يې: ۹

ټولنيز ژوند: ۱۱

اندلس ته د مسلمانانو د ورتلو لاملونه:.................................۱۲

پر اندلس د مسلمانانو بريد: ۱٤

په اندلس کې د مسلمانانو لومړنی اشتباه:..............................۲۸

د بلاط الشهداء ستره جګړه او د مسلمانانو پرېکنده ماتې: ۳۰

د اندلس پر خاوره اموي خلافت: ۳۵
د مصادرې جګړه او قرطبې ته د عبد الرحمن دخول: ٤١
د خلافت سقوط: ۵۷
مرابطین په اندلس کې: ٧٠
له قدرته د ملوك الطوائف ایستل کول او د اندلس اتحاد: ٧٤
د غرناطې د ممکلت دور(یا وړوکی اندلس): ٨١
د غرناطې سقوط او په اندلس کې د مسلمانانو د دورې پای: ٨٣
په اندلس کې د مسلمانانو د ماتې لاملونه: ٨٨
ماخذونه ٩١

بسم الله الرحمن الرحيم

د ليکوال سريزه

الْحَمد لله المتفرد بِالْبَقَاءِ والقدم، المنزه عَن الفناء والعدم، وصلواته على رَسُوله مُحَمَّد خير بريته، وعَلى آله وَصَحبه وأزواجه وَذريته.

دغه ليکنه مې د پوهنتون له لوري راته صنفي فعاليت په توګه انتخاب شوې وه چې موضوع د هغوی وه او تحقيق يې بايد ما خپله کړی وای. نو لومړی مې دا ليکنه په پوهنتون کې استاد ته وړاندې کړېده چې تر هغه وروسته استاد وهڅولم چې دا ليکنه يو ځای خپره کړم څو نور کسان ورڅخه استفاده وکړي، له دې امله مې وغوښتل چې د کتاب په بڼه يې واوډم او بيا يې خپره کړم چې د ګټې اخيستنې وړ شي.

د کتاب مراجع په اخر کې ذکر شوي دي، که څه هم محدود دي، خو ما پر هغو کتابونو تکيه کړې ده چې تر ډېره حده يې له خرافاتي رواياتو او بې ځايه ادعاګانو څخه ډډه کړې ده، ځينې مشهورې کيسې چې د اندلس په اړه په کتابونو کې موږ لوستې وې، هغه بې اساسه وې چې ما يې ځای پر ځای يادونه کړې ده او د رد دلايل مې هم ورسره راوړي دي.

مراجعو ته حوالې په لمنليک کې راغلې دي چې لوستونکو ته اساني شي څو نه د کتاب لوستلو تسلسل يې ګډوډ شي او هم که يې ځای پر ځای د سرچينې کتل غوښتل هغه هم ژر پيدا کړي.

د تاريخ په اړه دقيقه پرېکړه نه شي کيدای، د يوې موضوع په اړه منفي يا مثبت دريځ د هغې د دلايلو قووت او ضعف ته په کتو کېږي چې بيا هم سل سلنه پرېکړه نه وي بلکې ترجيح ور کول کېږي، نو که دلته زه د ترجيحي قضاوتونو په اړه تر يوه بريده ښه وم، دا به مې د ښې مطالعې او غوره سرچينو پر انتخاب دلالت کوي او که خطاوتلی وم، نو زما قصور او نقص به په ګوته کوي.

په پښتو کې د اندلس په اړه زياته څه نه دي ليکل شوي، که څه هم د موضوع دومره لويه ده چې بايد د ماسټرۍ تيزس يا د دوکتورا ريزلټيشن پر وليکل شي، اما زما دغه کار ښايي د راتلونکو زياتونو لپاره يو ګام وي. نور ورځئ کتاب ته چې تاريخ ته مو ورسره بوزي.

پيروز

۲۹/۱۱/۲۰۲۰

۹/۹/۱۳۹۹

تر اسلام مخکې د اندلس شالید

د اندلس د نومونې وجه:

د اندلس پخوانی نوم ایباریه دی، رومیان چې دې سیمې ته راغلل د هسپانیه نوم یې پر کیښود چې وروسته په منځنيو پیړیو کې په سپین واوښت.[1]

د اندلس اوسنی نوم اسپانیه (هسپانیه) او پرتګال دی، شپږلکه کیلو مترمربع مساحت لري. د میلاد په دریمه یا هم د پنځمې پیړۍ په شروع کې د فندال په نوم یو قوم چې عرب یې ونډال وایي، له سویډن، ډنمارك او ناروې څخه همدغې سیمې ته را وکوچیدل البته ځینو مورخینو دغه قوم او ورسره نور یې جرمني یاد کړي دي. د فندال معنا ده وحشت، کوچیتوب او له مدنیته پردیتوب، دغه کوچي

---

[1] تاريخ العرب و حضارتهم في الاندلس: ۱۱/۱

قبایل په همدې سیمه کې د لیږ وخت لپاره واوسېدل له دې امله دغه منطقه د فندلسیا نوم واخیست چې وروسته اندلسیا/اندلس شوه. له دوی سره قوطیانو جګړې وکړې چې په پایله کې یې د عیسویانو د قوط په نوم یوې ډلې حاکمیت واخیست او د مسلمانانو تر راتلو یې حضور درلود.[٢]

خو ابن اثیر (مړینه: ٦٣٠هـ) په الکامل في التاریخ کې د اندلس د نومونې بله وجه هم ذکر کړې ده. دی وايي:

أَوَّلُ مَنْ سَكَنَهَا قَوْمٌ يُعْرَفُونَ بِالْأَنْدَلُشِ، بِشِينٍ مُعْجَمَةٍ، فَسُمِّيَ الْبَلَدُ بِهِمْ، ثُمَّ عُرِّبَ بَعْدَ ذَلِكَ بِسِينٍ مُهْمَلَةٍ، وَالنَّصَارَى يُسَمُّونَ الْأَنْدَلُسَ أَشْبَانِيَةَ، بِاسْمِ رَجُلٍ صُلِبَ فِيهَا يُقَالُ لَهُ: أَشْبَانِسُ، وَقِيلَ: بِاسْمِ مَلِكٍ كَانَ بِهَا فِي الزَّمَانِ الْأَوَّلِ اسْمُهُ إِشْبَانُ بْنُ طِيطَسَ، وَهَذَا هُوَ اسْمُهَا عِنْدَ بَطْلَيْمُوسَ. وَقِيلَ: سُمِّيَتْ بِأَنْدَلُسَ بْنِ يَافِثَ بْنِ نُوحٍ وَهُوَ أَوَّلُ مَنْ عَمَّرَهَا. قِيلَ: أَوَّلُ مَنْ سَكَنَ الْأَنْدَلُسَ بَعْدَ الطُّوفَانِ قَوْمٌ يُعْرَفُونَ بِالْأَنْدَلُسِ، فَعَمَرُوهَا وَتَدَاوَلُوا مُلْكَهَا دَهْرًا طَوِيلًا، وَكَانُوا مَجُوسًا.[٣]

ژباړه: لومړی هلته د اندلش په نوم قوم اوسېده چې په شین ویل کېږي، دغه سیمه د دوی په نوم ونومول شوه، بیا یې شین په سین

[٢] اندلس من الفتح الى السقوط: ٧/١، قادة فتح الاندلس: ٥۶/١
[٣] الکامل في التاریخ : ٤/ ٣٥.

واوښت، نصارا اندلس ته اشبانیه وايي، د هغه کس په نوم يې يـادوي چې دلته راځړول شوی د هغه نوم اشـبانس و، بـل قـول دادی چـې د اشبان بن طیطس په نوم دغـې سـیمې پاچـا در لـود چـې دغـه نـوم د اندلس لپاره مشهور جغرافیه پوه بطلیموس هم تایید کـړی دی، د بـل قول له مخې لومړی دا سیمه د نوح علیه السلام یوه لمسي اندلس بـن یافث بن نوح ودانه کړه، بل قول دادی چـې دلتـه لـومړی تـر طوفـان وروسته د اندلس په نوم یو قوم اوسېده چې دا سیمه یې ودانه کـړه او زیات وخت یې پکې پاچاهي وکړه، د دین له مخې مجوسیان وو.

د اندلس اطلاق یا پر ټول پرتګال او زیاتره اوسنۍ سپین باندې کېږي یا هم اندلس هغې سیمې ته ویل کېږي چې مسـلمانانو حکومـت پـر کړی دی.[٤]

---

[٤]قادة فتح الاندلس: ١/٥٧.

جغرافيه او حدود يې:

اندلس يا جزيره نما ايبيريه د اروپايي وچې په جنوب لويديځه برخه کې واقع ده، جنوب ته يې د فرانسې البرت غرونه دي، همداشان يې له افريقايي وچې څخه د جنوب په خوا کې د جبل طارق تنگی بيلوي چې له ختيځه تر لويديځه يې عرض له ۱۳ تر ۳۷ کيلو ميټره کېږي. دغه تنگی له بحر الاخضر يا اقيانوس او هم له بحر متوسط سره مبنلي.

شمال او شمال لويديځ ته يې بحر الاخضر دی، لويديځ سواحل يې هم د محيط الاطلسي يا اقيانوس پر سمندر دي، ختيځ او جنوب ختيځ سواحل يې بيا پر بحر متوسط يا سپين سمندرگي دي چې بحر رومي يا بحر شامي هم ورته وايي.[٥]

سياسي او اقتصادي وضعيت:

د اقتصاد له مخې اندلس پياوړی و، زراعت، معدنيات او تجارت يې درلودل. دا هغه عوامل وو چې پر دغه مهمه جغرافيه يې نورو قوتونو ته د ور ختلو زړه ور کاوه. تر ميلاد ۲۷ کاله وړاندې روميانو د خپل مشر اوگستس په مشرۍ وکولای شو چې اندلس لاندې کړي، د ميلاد په شروع کې د هغه ځای محلي اوسيدونکو رومي صبغه اخيستې وه، روميانو د څو پيړيو لپاره دلته واک وچلاوه، اما د پنځمې ميلادي

---

[٥] قادة فتح الاندلس: ۵۶/۱.

پيړۍ له شروع سره چې دغې سيمې ته جرمنې او نورو قومونـه راغلـل لکه فنډال، الالان، سويفي، دا نو ۴۰۸م سنه وه چې دغه اشغال نـورو سختو کورنيو جګړو ته لار پرانيسته او تر ډېره وختـه دغـو قومونـو او قوط/ګوت (Goths/Gotans) غربي جګړه مارو يو د بـل وينـې تـوی کولې. قوط اصلا لـه شـمالي اروپـا څخـه راغـلي دي، فنـډال او نـور قومونه هم د دغې سيمې اصل هستوګن نه دي، اما دوی يـا د قـوط د سترې قبيلې يوه بله ښبنه دي چې اصل يې ممکن له قوط سره يو وي، يا هم لکه مخکې چې مو وويل له ناروې او شاوخوا سيمو دلته راغلل چې د قوطيانو له راتلو سره په جګړه اخته شول او په اخر کې يې قوط د روميانو ملاتړ هم تر لاسه کړ چې فنډال او نور قبايل يې مات کـړل او د اندلس پر جزيره نما يوازې د قوطيـانو پاچـاهي شـوه چـې دوې پيړۍ يې دوام وکړ.[٦]

قوط غربيان دغه مهال په غاله (ګالـه) د فرانسـې جنـوب کـې اوسـيدل چې سختو جګړو يـې د الا لان او فنـډال قـووت ور اوبـه کـړ او پـه ۴۲۹م کـې مجبـور شـول چـې شـمالي افريقـا تـه د سـمندر لـه لارې وتښتي، په دې ډول قوط وتوانيدل هسپانيه ونيسي- او تـر دغـه مهـال

---

[٦] دولة الاسلام في الاندلس: ١/٢٧- ٢٩.

چې لا په شمال غربي سيمو کې د سـويفي پاچـاهۍ موجـوده وه پـر هغې يې هم برى تر لاسه کړ.[۷]

د قوطيانو شمېر او د مشر ټاکلو طريقه:

که څه هم د هغه وخت په اړه د حصائيې معلومات نه شته خو له نويو مورخينو ځينو اندازه کړې ده چې د دوی شمېر له دوه لکه بيا تر څلور لکه رسېده چې د اصلي اوسيدونکو شمېر يې له شپږ ميليونـه تـر اووه اټکل شوی دی.

د واکدارۍ نظام يې پاچاهي او پـر انتخـاب ولاړ و، مشرـبـه د نـورو مشرانو او مذهبي کسانو له لورې ټاکل کېده، ځينـو کسـانو يـې هڅـه وکړه چې نظام مورثي کړي، خو دغه هڅې يې بريالۍ نه شوې، پاچا به نسلا له قوط قوم سره اړه درلوده، له مشرانو څخه به و او ښه اخلاق به يې درلودل. مشر به د نـورو قـومي مشرـانو لـه منځـه انتخابېـده امـا وروسته يې عادت دا شو چې زورور به عرش د تورې په زور نيوی او پاچا به د پوځ مشر هم و.

پاچا کولای شول چې مذهبي کسان له خپلـو منصـبونو لـرې کـړي، د چارو په اړه چې يې څنګه خوښه وه هغه ډول به يې پريکړې کـولې، پاچا يو مشورتي بورډ هم درلود چې د چـارو پـه اړه يـې مشـورې ور کولې، خو لويه برخه واک له پاچا سره و، لـه دې املـه نـو دغـه بـورډ

[۷] تاريخ العرب و حضارتهم في الاندلس: ۱۳/۱.

چنداني اثر نه در لود، پاچا به احکام صادرول، قوانين يې جاري کول او د مهمو امورو په اړه يې فيصلې کولې چې د مخې نيولو څوک يې نه و.

رسمي مذهب او ژبه يې:

د هسپانيه خلک د ورميانو تر راتلو مخکې بت پرستان وو، کله چې روميان پر دغه سيمه واکمن شول نو عيسوي مذهب يې رواج کړ چې وروسته د دغې سيمې خلک هم په عيسوي مذهب شول؛ ځکه خلک د خپل واکمن په رنګ رنګيږي او موږ يادونه وکړه چې د دې سيمې خلکو د روميانو صبغه خپله کړې وه.

طليطلې يو لوی مجلس درلود چې زياتره غړي يې مذهبي کسان وو، دوی به په ځينو وختونو کې سره راټوليدل چې د هيواد د سترو قضاياؤ په اړه نظر ور کړي، د قوطيانو د واک مهال دا يو ستر ديني او سياسي قووت و. قوطيان له خپل سخت وحشيتوب سره کلک مذهب پاله هم وو چې مذهبي کسانو ته يې زيات درناوی در لود، له دې امله نو مذهبي کسانو د اشرافو په شان ژوند در لود او له خلکو يې ډېر ثروت او مالونه تر لاسه کول.[۸]

قوطيانو چې د کاتوليک عيسويانو مذهب غوره کړ دغه مجلس يوه رسمي بڼه واخيسته چې د پاچا په امر به دايريده، لوړپوړي دولتي

[۸] دولة الاسلام في الاندلس: ۱/۳۰.

کسان به ورته راغونډېدل، په یوه وخت کې هم سیاسي او هم دیني مجلس بلل کېده چې احکام او قوانین به یې د ګڼو قضایاو په اړه ور کول، تر دې وروسته یې واک پراخ شو، ان د سترې محکمې بڼه یې خپله کړه، د نورو بانفوذه قومي مشرانو مجلس هم دې دیني مجلس ته ور ګډ کړل شو، نو د دولت په چارو کې د نظر ورکولو ستر مجلس وګڼل شو چې د نظر ور کولو له اړخه د طلیطلې مجلس تر ټولو ستر بلل کېده.[۹]

د اندلس لویه برخه اوسیدونکي د رومیانو له راتلو سره په مسیحي دین شول، رومیان کاتولیک وو، خو غربي قوطیان په لومړي سر کې اریوسي مذهبه وو چې عیسی علیه السلام یې بشر ـ باله، تر ۳۷۷م همدغه باور دوام در لود، تر دې وروسته د ریکارید په وخت کې چې ۵۸٦م سنه کېده، قوطیان هم د کاتولیک مذهب ته مایل شول. دغه یاد پاچا په دولتي کچه د یوه خاص مذهب له ملاتړه لاس واخیست، په دې توګه ټولې کلیساوې د قوطیانو د واک مهال سره متحدې شوې او د کاتولیک مذهب له ملاتړه د پاچا تر نه ملاتړ وروسته رسمي ژبه لاتیني وټاکل شوه چې په ټولو ښارونو کې همدغه رسمي ژبه اعلان شوه.[۱۰]

[۹] تاریخ العرب وحضارتهم في الاندلس: ۱۴/۱.
[۱۰] تاریخ العرب وحضارتهم في الاندلس: ۱۷/۱.

ټولنيز ژوند:

هلته ولس درې طبقو ته ويشل شوی وو: يوه د اشرافو طبقه وه، بله عامه طبقه وه او درېيمه يې د غلامانو طبقه وه چې وروستی دوې طبقې په خپل ژوند کې ازادې نه وې، حتا د عامو خلکو څخه څوک له يوه ښاره بل ته نه شوای نقلېدلای که تللی وای، بيرته يې اصل ښار ته واپس کاوه. د غلامانو خو هيڅ هم خپل نه وو، دوی په ټوله معنا د بل لپاره کار کاوه او خپل ژوند کې يې هيڅ نه درلودل. د يهودو ښه لويه برخه هم په طليطله او شاوخوا سيمو کې اوسېدل چې هغوی هم تر غلامانو کم ژوند نه در لود؛ ځکه دوی له عام ولس سره مذهبي اختلاف در لود چې د دې اختلاف له امله هغوی په کرکه ورته کتل او د غلامانو په شان چلند يې ورسره کاوه، که څه هم يهودو اشرافو او مخورو کورنيو ته رشوتونه هم ور کول اما له دې سره بيا هم په ښه ژوند کې نه وو او نه دا کار د ټولو يهودو په وس پوره و. يوازې اشراف او د واک خلکو ښه ژوند در لود نور خلک ټول د وسيلې په توګه د اشرافو او واکدارو لپاره ژوندي وو چې د ژوند هر څه يې په هر ګړي کې د بل لپاره کېدل او د واک بې انصافه واکدارانو به تل خپل بوج پر بې وزلو او کمزورو ور اچاوه چې د هغوی د واک ژرنده په وچلېږي.[11]

[11]تاريخ العرب وحضارتهم في الاندلس: ۱/ ۱۱- ۲۲.

اندلس ته د مسلمانانو د ورتلو لاملونه:

د عربو له جزيرې څخه د اسلام تر خپرېدو وروسته مسلمانان پـه لنـډ وخت کې د افريقا تر بيديا ورسېدل چې دلتـه د اسـلامي لښـکرو تـر فراغت وروسته د وليد بـن عبـد الملـك پـه وخـت کـې چـې زيـاتره مسلمانان له خپل منځي اختلافونـو خـلاص شـوي وو او پـه ختـيځ و لويديځ کې د مسلمانانو لښکرو پر مختګونه کول، د اندلس لور ته هم په دې وخت کې اسلامي لښکرو سر ور ښکاره کـړ. د عواملـو پـه اړه يې ګڼ بحثونه شوي دي چې مسلمانان ولې اړ شول له افريقا څخـه د سمندر بلې غاړې يـوې بلـې وچـې تـه ور تېـر شي او د خپـل بخـت ستوری پکې وازمويي؟

د «تاريخ العرب و حضارتهم في الاندلس» ليکوال پـر دې خـبره زور راوړی چې مسلمانان يوازې د الهي پيغام د رسولو او نورو قومونو ته د اسلامي اخلاقو او ارزښتونو د ښودلو لپاره دلته راغلي وو او هم د نړۍ نورو برخو ته. ده په کلکه دا خبره رد کـړې ده چـې مسـلمانان دې د مادياتو تر لاسـه کولـو لپـاره هلتـه تلـلي وي يـا دې هـم د پاچـاهي و امپراتوري د پراخولو هوس تر دې ځايه رسولي وي. نوموړي ليکـوال د هغو رواياتو ضعف ته هم اشاره کړې ده چې جوليان د سبته والي د خپلې لور د عزت په خاطر د هغه وخت له پاچا لذريق سره خپه شوی و، يا هم لـذريق چـې د انقـلاب لـه لارې واك نيـولی و، جوليـان لـه پخواني حاکم غيطشه سره ښې اړيکې لرلې لـه دې املـه يـې غوښـتل

چې مسلمانان پر اندلس ور وخېژي نو دوی ته یې دعوت ور کړ، یا هم د د غیطشه ملاتړو له مسلمانانو وغوښتل چې لذریق له قدرته کښته کړي. دا ټول روایات نوموړي لیکوال ضعیف ګڼلي دي. ده یادونه کړې ده چې موسی بن نصیر له قیروانه یوه حمله پر سبته وکړه او له جولیان (یا یولیان) سره یې د سولې تړون وکړ چې له مخې یې هغه پر سبته والي پاته شو او مسلمانان قیروان ته ساتنه شول. نوموړی د بحث په اوږدو کې یوځای داسې کاږي:

لا سيما أننا نعلم أن دوافع العرب والمسلمين، والتي ذكرناها في أول الفصل، كانت قوية للفتح والتحرير، فلم يكونوا بحاجة لمن يحثهم على هذا الواجب المقدس، بل هم الذين اتخذوا بادرة الفتح بقيادة قائدهم الشجاع طارق بن زياد.[۱۲]

ژباړه: په خاص ډول چې په لومړي څپرکي کې موږ د عربو او مسلمانانو د جګړې عوامل یاد کړل چې د فتحې او ازادۍ لپاره هغوی خپل اسباب درلودل، دې ته یې اړتیا نه در لوده چې بل څوک یې دې مقدس مسوولیت ته وهڅوي، بلکې دوی د خپل غیرتي مشر- طارق په قیادت خپله د فتحې لپاره وړاندې کېدل.

[۱۲] تاريخ العرب وحضارتهم في الأندلس (ص: ۲۷)، البيان المغرب في اخبار الاندلس والمغرب: ۵/۲.

پر اندلس د مسلمانانو برید:

لومړی په رمضان ۹۱ هـ کې چې له ۷۱۰ م سره یې سمون در لود له ۴۰۰ یا ۵۰۰ مجاهدینو جوړ یوه کنډک د ابوزرعه طریف بن مالك په مشري پر اندلس برید وکړ، دا یو لوی جنګي برید نه و، بلکې یوه هڅه وه چې مسلمانانو خپل معلومات زیاتول. دوی پر څلورو کښتیو د اندلس لور ته له افریقا واوښتل چې هغه کښتۍ هم ورته جولیان برابرې کړې وې، پر کومه جزیره چې کښته شول هغه د پالوماس په نوم یادیده چې وروسته د طریف په نوم مشهوره شوه. طریف د جنوب په برخه کې بریالي عملیات وکړل، له خاص مقاومت سره مخ نه شو او د غنایمو له تر لاسه کولو وروسته بیرته بریالی افریقا ته راستون شو.[13] د دغه ډول برید لارښوونه خلیفه ولید بن عبد الملك ورته کړې وه.

تر دې بریالیو عملیاتو او مهمو معلوماتو وروسته طارق بن زیاد[14] په خپله د تلو تکل وکړ، په دې برید کې له هغه سره ۱۲ زره مجاهدین ملګري وو چې زیاترو یې له بربر قوم سره اړه درلوده، ځکه دا مهال موسی بن نصیر دلته موجود نه و، عرب مجاهدین له هغه سره قیروان ته تللي وو او زیاتره پاته کسان چې د طارق بن زیاد تر مشري لاندې

[13] تاريخ العرب... : ٢٨.
[14] د طارق د نسب سلسله: طارق بن زياد بن عبد الله بن رفهو بن ورفجوم بن ينزغاسن بن ولهاص بن يطوفت بن نفزاو. البيان المغرب في أخبار الأندلس والمغرب (٢/ ٥)

يې فعالیتونه کول؛ بربریان وو. ځینې مورخین پـه دې انـد دي چـې د طارق لښکر لومړی اووه زر وو، وروسته موسی بن نصـیر ورتـه پنځـه زره نور اضافي کسان ولېږل چې شمېر یې ۱۲ زرو ته ورسېد، اما سهي قول دادی چې له لومړي سره هغه تر خپله قومانده لاندې ټول کسـان بېولي وو چې همدې ۱۲زرو ته یې شمېر رسېده. ابـن اثیـر هـم د ۱۲ زره کسانو قول یاد کړی دی.

له تاریخي سرچینو معلومېږي چې طارق به له سبته د انـدلس لـور تـه تېر شوی وي، ځکه د هغه لښکر چې پر کومو کښـتیو تېرېـده د هغـو یوه برخه ورته جولیان برابرې کړې وې؛ که څه هم له طارق سره هغـه عربي کښتی هم وې چې په تـونس کـې جوړېـدې او پـه طنجـه کـې ورسره ولاړې وې. ده غوښتل په ټوله معنا له سمندر څخه پټ تېر شي چې څوک پرې خبر نه شي. د سبته مقابل لور ته بل ساحل د جزیـره خضراء په نوم و چې ښایي طارق دلته خپل کسان کښته کړي وای، اما هلته ځینو کسانو د هغه د مخې نیولې هڅه وکړه چې بیرته یې په شـپه کې خپل لوری بدل کړ، یوه ډله اس سپاره یې پر هغه بله غـاړه کښـته کړل چې له کښتیو د پوځ د کښـته کېـدو مهـال دیـې امنیـت خونـدي کړي، په شپه کې کښتی له یوه لوري ډکېدلې او بل لور ته یې سپاهیان وړل چې ښایي تر یوه شپه یې زیات وخت نیولی وي.

د پوځ تر تېرولو وروسته يوه کيسه چې ډېره مشهوره ده وايـي، طـارق رحمه الله خپلې کښتۍ وسوځلې او پوځ ته يې خطبه ورکړه چې اې خلکو يوه لور ته مو سمندر دی او بل ته دښمن نـو د تيښـتي لار نـه شته... اما دا کيسه له څو اړخونو کمزورې ښکاري:

يو دا چې باوري تاريخي ماخذونو د دې کار يادونه نه ده کړې، نو پر کمزورو تاريخي سرچينو باور نه دی په کار، کـه دا کـار واقعـا شـوی وای، نو باوري تاريخي سرچينـو يـې حتمـي يادونـه کولـه، لکـن پـه تاريخونو کې دغه اسطوره په پنځمه هجري پيـړۍ کـې مشـهوره شـوه چې د اندلس له فتحـې تـر درې پيـړۍ زيـاتې وتلـې وې او دا خپلـه شکونو ته لار پرانيزي.

دويم دا چې د کښتيو سوځول که د هغه اراده وای، نو حتما يې بايـد له موسی بن نصير يا خليفه څخه اجازه اخيستې وای، ځکه جوليـان د موسی بن نصير متحد و، له هغه سره يې د سولې تړون در لود، که يې د هغه کښتۍ سوځولای نو حتمي خبره ده چې جوليان بـه موسـی تـه شکايت کاوه او داسې هيڅ شکايت تاريخونو نه دی نقل کړی.

دريم دا چې که کښتۍ يې سوځولای نـو د تـونس جـوړې کښـتۍ د مسلمانانو د بيت المال وې چې په يوازې سر طارق رحمه الله دا کار نه شوای کولای، حتما يې بايد هم لـه خپلـو لوړپـوړو چـارواکو اجـازه

غوښتې وای او هم یې له علماؤ پوښتنه کړې وای چې د دې بیت المال د کښنتیو سوځول شرعا څنګه دي؟

څلورم دا چې حتمي نه ده دغه حمله دې بریالۍ شوې وای، که طارق تر جنګ پیلولو مخکې داسې یو ګام اخیستی وای نو دا ښایي د مسلمانانو د یومخیزې تباهۍ سبب شوی وای چې ګنا به یې د طارق پر غاړه وه او هغه د یوه مسلمان په توګه دومره لویې اخروي او دنیوي مسوولیت ته ولې ځان ور کړی وای؟ نه عقلا دا سره لګېږي ځکه مسلمانانو راپارونې ته اړتیا نه در لوده، هغوی چا په زور دلته نه وه راوستي، بلکې د جهاد جذبې دلته راوستلي وو، نو دې ته اړتیا نه وه چې هغوی بیا بیا راوپارول شي او د جهاد پر میدان په زور ور ځغلول شي، هغوی که د تیښتې لار درلودای یا نه، د جهاد له میدانه یې تیښته نه کوله تر دې لویې لښکرونه د مسلمانانو د ډېرو وړو لښکرونو په وړاندې په ګونډو شوي وو لکه د فارس او روم ستر لښکرونه، نو دلته د کښنتیو د سوځولو اړتیا نه لیدل کېده.

پنځم دا چې غالبا دغه اوازه به د اندلس خلکو خپره کړې وي، ځکه د هغوی لښکر یوه نسبتا واړه لښکر مات کړ، نو دوی به د ځان خلاصولو لپاره اوازه ګډه کړې وي چې هغوی د تیښتې لار پر ځان

بنده کړې وه نو په وچ زور د ځان له خلاصولو پرته يې بله لار نه وه، ځکه يې سخت جنګ وکړ او ميدان يې وګاټه.[۱۵]

طارق چې د غره پر کومه برخه کښته شو د هغه ځای نوم کالپي و، خو له دې ورځې وروسته د جبل طارق په نوم تر ننه يادېږي.

د مورخينو ترمنځ په دې کې اختلاف دی چې په کومه کال دغه حمله ترسره شوه؟ صحت ته نژدې قول دادی چې په رجب ۹۲ کې وه لـه ۷۱۱ ميلادي سره يې سرخوړی.د ده دغه بريد په پسرلي کې و، چې د بريد لپاره دغه موسم د ښې هوا له امله بيخي مناسب معلومېږي.

طارق په همدې سيمه کې څو شپې پاته شو، خضراء جزيره يې ونيوه، شاوخوا سيمې يې تر کنټرول لانـدې راوستې. د جبـل طـارق د غـره شمال پلو يوه کلا وه چې طارق د عبد الملک بن عامر المعـافري پـه مشري يوه دسته ور ولېږله او د قرطانجه په نوم دغه کلا يې هم ونيوه. تر دې وروسته له تنګي سره تړولې مښتې سيمې د مسـلمانانو پـه لاس کې شوې، عبد الملک المعافري د جزيرة خضراء او ورسره شـاوخوا سيمو د امنيت ساتلو مسووليت ومانه چې جوليان يې مرسته کولـه، پـه دې توګه د مسلمانانو شا خونـدي شـوه او لـه افريقـا سره يـې اړيکـې ساتل هم، خوندي کړې.

---

[۱۵] دولة الاسلام في الاندلس: ۴۸/۱، تاريخ العرب وحضارتهم في الاندلس.

د اندلس له مشر لذريق (ځينو کتابونو يې نوم ردريک ياد کړی دی، رذريق هم راغلی او د واقدي له خوا اذرينوق نومول شوی دی[۱۶]) سره تر مخامختيا دوه نيمې مياشتې وړاندې طارق د هغه له لوري لـه وړو وړو مقاومتونو سره مخ شو، لذريق لومړی شايي فکر کړی وي چې د هغه قومندانان بـه مسـلمانان شـاتګ تـه اړ کـړي، د خپـل ورور زوی بنج (Banj) يې راولېږه چې په جګړه کې ووژل شو، د قوطيانو له قومه د تدمير په نوم قومندان يې راولېږه، هغه چې د مسلمانانو قووت وليـد لذريق ته يې د فوري مرستې احوال ور کړ او د لوی ګواښ په اړه يې خبر ور کړ.

لذريق په دې وخت کې د هيواد شمال ختيځه برخه کې مصروف و، په هيواد کې يې هلته او دلته لا شورشونه نه وه غلي کړي، له دې امله يې د هيواد وضعيت د امنيت اړخـه چنـدان ښـه نـه و، د مسـلمانانو د راتګ له خبر سره سم هغه د مخامخ ټکر لپـاره تيـاري کولـه، پـه دې وخت کې يې هڅه وکړه چې د غيطشه له کورنۍ سره جوړه وکـړي او د مسلمانانو مقابلې ته اندلسيان يو صف کړي. د مسلمانانو تاريخونه د هغه د لښـکر پـه اړه لـه مبـالغې ډک دي، څـوک يـې د لښـکر شـمېر ۴۰زره بولي او نور روايات يې ان تر يولک ښيي، خو د هغه د هيـواد

---

[۱۶] دولة الاسلام في الاندلس: ۴۱/۱.

شرایطو ته په کتو ویل کیدای شي چې تر مسلمانانو به زیات وو اما په دومره لویه پیمانه هم نه.

دواړه لښکرې د شذونه په سیمه کې سره مخ شوې چې د هسپانیې جنوب لویدیځه برخه کېږي، اما د جګړې دقیق میدان معلوم نه دی، هسپانوی مستشرق سافیدرا وایي چې دوې جګړې شوې دي: یوه د شذونه ښار ته څیرمه شوې ده چې د رتین غره او لاخاندا بحیرې په منځ کې واقع شوې ده، دویمه هغه مهال وشوه چې لذریق تیښته وکړه د سلمنقه ښار ته نژدې بله جګړه وشوه او دی پکې ووژل شو همدلته نژدې ښخ کړل شو. اما له ده سره نور مستشرقین یوه خوله نه دي، هغوی د عربي مورخانو په شان وایي چې یوه جګړه پیښه شوې ده، ددوی په اند چې دا جګړه د بکه یا لکه له وادي سره نژدې په شذونه سیمه کې وشوه چې لذریق پکې قتل او لښکر یې ماته وخوړه.

ځینې عرب مورخین وایي چې لذریق تیښته وکړه د وادي طین په نوم یوه نهر کې غرق شو، دوکتور حسین مؤنس په دې باور دی چې د دغه طین او هغه نهر ترمنځ مشابهت لیدل کېږي چې له شقوره نهر څخه بیل شوی دی او نوم یې Guadalentin دی، دا نهر د مرسیې په ولایت کې دی چې د هسپانیې مشرقي برخه کېږي، اما دا احتمال د واقع د لیریوالي له امله ډېر زیات کمزوری دی، ځکه جنګ په

جنوب لویدیځه برخه کې پیښې شو او دغه سیمه په ختیځه برخه کې ده چې احتمال یې بیخي کم دی.

دغې جګړه اووه ورځې دوام در لود، د ۹۲ کال د رمضان له ۲۸ تاریخه پیل شوه د شوال تر ۵ نیټې یې دوام وکړ، دا یوه ډېره پراخه جګړه وه چې خورا زیاتې سیمې یې رانغاړلې. په تاریخ کې په ګڼو نومونو یاده شوې ده لکه: معرکة البحیره، وادي بکه،وادي البرباط، شریش، سواني او سواقي. د دوکتور احمد مختار العبادي په شان یو خاص ځای د دې جګړې لپاره ټاکل ګران کار دی، نو احتمال زیات لري چې د جګړې په دې ورځو کې دې په هغو ټولو ځایونو کې زیات یا کم جنګونه شوي وي چې مورخانو یې یادونه کړې ده. البته دا د شذونه جګړه ده چې د هغې پر لویه او پراخه سیمه یې اثر کړی او سیوری یې پر غوړلی و.

د قوطیانو لښکر د مسلمانانو په نسبت ډېر لوی و، اما له دې سره یې ماته وخوړه؛ دلته ځینې اسباب شته چې د قوطیان د بخت ستوری یې له ځلیدا واچاوه او پر اندلس د مسلمانانو دوره راغله. دا خبره په تاریخي لحاظ ثابته ده چې لذریق د واک پر سر نور سیالان هم در لودل په خاص ډول د غیطشه یادونه ډېری مورخینو کړې ده. مورخین وایي چې لذریق د مسلمانانو د حملې مهال په شمالي برخه کې بوخت و، هغه له هماغه ځایه یې هڅې پیل کړې چې خپل مخالفان

هم د مسلمانانو د یوه پردي قووت خلاف یو کړي، تر ډېره حده هغه په دې هڅو کې بریالی هم شو، خورا زیات امیران، دیني کسان او خپل مخالف کسان یې د مسلمانانو په مقابل کې سره یو کړل.

اما د ده دغه کار که یوه لور ته د دوی صف ور لوی کړ، خو بل لور ته یې د جګړې پر میدان تاوان ورته وکړ، هغه مخالف امیران او له لذریق څخه بد وړونکي مشرانو د جنګ پر ډګر اخلاص ونه کړ او د جګړې په سختو شیبو کې یې لذریق د مسلمانانو رحم ته خوشي کړ او دوی هر یوه د ځان ژغورنې لار ونیوه چې د هغوی خپل منځي اختلاف د دومره لوی لښکر د ماتې سبب شو چې همدغه معامله بیا له مسلمانانو سره هغه مهال بیرته وشوه چې دوی اتحاد ختم کړ او د یوه بل وینې توی کول یې پیل کړل، نو د هسپانویانو یوه لښکر دوی په مخه کړل او د اندلس برخلیک یې ور بدل کړل.[17]

غربي قوط ماته وخوړه، لښکر یې سره ګډوډ شو او درونډ مالي و ځاني زیان یې اوچت کړ، د لذریق په اړه دقیق اطلاعات نه شته خو د مسلمانانو هم درې زره کسان په شهادت ورسیدل. طارق سمدستي د فراري دښمن په تعقیب پسې شو، د شذونه ښار یې ونیوی، د وخت له ضیع کیدو پرته یې د استجه ښار ته مخه کړه چې دلته د لښکر پاتې شونې را ټول شوي وو او دا ښار یې محاصره کړ.

[17] دولة الاسلام في الاندلس: ۴۵/۱.

طارق چې د قوط د قووت په اوبه کېدو باوري شو، نو د اندلس پر مرکز طلیطله یې د برید پلان جوړ، هغه مهال چې طارق د طلیطلې خواته روان و، د مغیث رومي په نوم یې یوه مجاهد ته اووه سوه کسان سپاره مجاهدین ور کړل او له استجه یې د قرطبې لور ته ولېږه او په خپله یې پر طلیطله برید وکړ.

مغیث ښار ته نژدې واړول او له هغه ځای یې هڅه وکړه چې ښار ته لار پیدا کړي، اخر په دیوال کې د سوریانو له امله مسلمانان د ښار پر فتحه کولو وتوانیدل او د ښار حاکم له پوځ سره یوځای یوې کلیسا ته پنا یووړه چې له ښاره بهر وه او د شنت اجلح په نوم یادېده، مسلمانانو هغوی محاصره کړل، حاکم چې له ځانه پر دفاع ونه توانېد نو طلیطلې ته یې د تیښتې هڅه وکړه خو د مغیث په لاس ورغی او پاته پوځ له یوې مخې له منځه یووړل شو.[18]

طارق د اندلس پلازمینې ته ورغی خو له پوځه خالي وه، حاکم یې یوه بل ښار ته تیښته کړې وه او ښار کې یوازې یهود پاته وو چې مسلمانانو په نورو ځایونو کې هم ښه معامله ورسره کړې وه او دوی هم ژمنه کوله چې له مسلمانانو سره به یوځای له ښارونو دفاع کوي؛ ځکه دوی له پخواني حاکم څخه ښې خاطرې نه درلودې، د څو ښارونو تر فتحې وروسته طارق د ژمي تېرولو لپاره بیرته طلیطلې راغی

[18] البیان المغرب في اخبار الاندلس والمغرب: ۲/۱۰.

چې ځینې مورخین وایي نه په ژمي کې یې هم فتوحاتو ته دوام ور کړ البته د هغه ځای هوا ته په کتو سخته معلومېږي.

د ۹۳ کال په رمضان کې موسی بن نصیر هم لـه خپـل ۱۸ زره کسیز لښکر سره اندلس ته راغی، ځکه له طارق سره لښکر کـم راغلـی و او یو څه کسان یې زخمیان او شهیدان هم شول، نـو د دې لپـاره چـې د اندلس فتح ژر بشپړه شي موسی رحمه الله هم له ستر عربي لښکر سره د طارق تر تنګي راتیر شو.

د موسی بن نصیر په اړه ځینو تاریخونو لیکلي دي چې هغـه لـه دې امله اندلس ته راغی چې د اندلس فتح یوازې د طـارق رحمـه الله پـه نوم تاریخونو کې ثبت نه شي، نو دی هم د ستر ویاړ د تر لاسه کولـو لپاره راغی او د اندلس په فتح کې یې برخـه واخیسـته. خـو د تـاریخ العرب و حضارتهم في الاندلس لیکوالان دا خبره پـه کلکـه ردوي، د دوی په اند چې دا ټول لښکر د هغه تر امر لاندې و؛ نو هر کار چې کېده د موسی په امر به کېدی، د هغه تر لاس لانـدې کـه هـر څـومره کسـانو لاس تـه راوړنـې در لـودلای نـو هغـه ټـولې د موسـی پـه نـوم تاریخونو ثبتولې او د هغې سیمې لوی امیر و.[۱۹]

موسـی رحمـه الله پـه خپـل لښـکر کـې مشـهور مجاهـدین او زړور قومندانان هم در لودل لکه د هغه زامن (له عبد الله پرتـه چـې هغـه پـه

[۱۹] تاریخ العرب...: ۳۹.

قیروان کې د ده ځای ناستی شو) او محمد بن أوس الأنصاري، حبیب بن أبي عبدة الفهري، عیاش بن أخیل او عبد الجبار بن أبي سلمة الزهري.[۲۰]

له خپل لښکر څخه ۲۰ ډلې جوړې کړې چې ګڼو ساحو ته یې ولېږلې، دوې ډلې یې له ځان سره وساتلې او یوه بله ډله یې خپل زوی عبد العزیز ته و رکړه، په ځینو ځایونو کې مقاومت وشو په ځینو نورو کې دښمن فرار وکړ، موسی لومړی له شذونه له سیمې سره نژدې تېر او د اشبیلیې پر سیمه یې د قرمونه کلا د جولیان د ملګرو په همکاري فتح کړه، تر دې وروسته د رعواق کلا ته ورغی، د هغې تر فتحې وروسته یې د اشبیلیې کلا ته ورغی، هلته د هغې کلا ساتونکې ډلې څو میاشتې مقاومت وکړ او اخر موسی کلا په زور ونیوه او هغه ساتونکې ډله د باجه، لبله او اکشونبه کلاګانو ته ولاړل، د دې کلاګانو تر فتحې وروسته موسی رحمه د مارده کلا ته مخه کړه؛ تر څو میاشتنې مقاومت وروسته د ۹۴هـ په شوال کې دا کلا هم د یوه تړون له مخې فتح شوه چې دواړو طرفونو ته یې ځینې مسوولیتونه او امتیازونه ور کړي و:

قوطیانو ته یې د هغوی د ازادي، کلیساګانو د خوندیتوب، مذهبي مراسمو د کولو جواز او هغه څوک چې له دې ځایه کډه کوي یا هم

[۲۰] تاریخ العرب: ۳۹.

دلته اوسي بايد انساني حقوق يې خونـدي شي ضـمانت ور کـاوه او مسلمانانو ته يې د وژل شويو او کډه شويو جګړه مارو د ځمکې نيولو جواز ور کاوه چې په همدې سره د دې کلا فتح هم بشپړه شوه.

په ۹۴ کې کې موسی طليطلې ته راغی طارق يې هرکلي ته ور ووت، له دې ځايه يې خليفه وليـد بـن عبـدالملک تـه استازی ولېږه او پـه پسرلي کې دواړه مشران يوځل بيا د نويو برياو په نيت شمال ختيځ لور تـه وخوځېـدل، سرقسـطه او ورسره څيرمـه سـيمې يـې فـتح کـړې، همداشان يې طرکونه (تارکونه)، برشلونه، لارده او وشقه ښارونه ونيـول او د ځينو مورخينو په اند طارق د فرانسې تـر الـبرت غرونـو ورسـېد، ځينې تاريخي روايات خو لا دا ادعا هم کوي چې طارق فرانسې تـه هم ننوت اما دا خبره يې له کوم تاريخي ثبوت پرته د منلـو وړ نـه ده؛ موسی د سرقسطې او د شمال ختيځ د سترې برخې تر فتحې وروسته خپل لښکر د پخوانۍ قشتالې د فتحې لپاره دوې برخې کـړ چـې يـوه برخه يې له ځان سره وساتله او بله برخه يې طارق بن زياد ته ور کړه. طارق د شمال لور ته د ابره نهر لور ته ولاړ، د باسک، امايه، استرقه او ليون کلاګان يې يو په بل پسې ونيولې او موسی بن نصـير پـه خپلـه د ابره نهر جنوب لور ته ولاړ، لکه (Luko) يې فتحـه کـړه او ور څيرمـه سيمو ته يې د پوځې وړې ډلې ولېږلې. د هر ځای تر نيولو وروسته به دواړو مشرانو د پوځ يوه ډله هلته خوشي کوله چـې د ښـار او سـيمې ساتنه وکړي؛ دوی د جليقيه او اشـتوريش ډېـری سـيمې ونيـولې او د

قوط مات و گوډ پوځونه یې تر کانتبر غرونو وځغلول، تر دې وروسته دوی په دې باور شول چې نور د قوطیانو مقاومت ځپل شوی دی او د هغوی تعقیب ته اړتیا نه شته.[۲۱]

بل لور ته د موسی زوی عبد العزیز او عبد الاعلی هم په دې فتوحاتو کې خپله ونډه واخیسته او گڼ ښارونه یې ونیول، په ځینو ښارونو کې یې له قومندان تدمیر سره د کلنی جزیې پر سر سوله وکړه، دغه خبرونه چې په دمشق کې خلیفه ته ورسېدل هغه د مسلمانانو پر پوځ وډار شو او فکر یې وکړ چې دومره زیات د دښمن په سیمه کې تگ له خطرونو خالي نه وي، نو یې موسی ته استازی ولېږه چې نور پرمختگ ودروي او ده ته ورشي، خو په ورتگ کې تر لږ ځنډ وروسته یې بل استازی ولېږه او د سمدستي ورتگ غوښتنه یې وکړې وه،مو اشبیلیه یې جبل طارق او تنگي ته د نژدېوالي له امله د اندلس پلازمینه وټاکله.

موسی د ۹۵هـ په ذي الحجه کې له اندلسه روان شو، خورا زیاتې شمیر غنایم، بندیان او گران بیه هدیې ورسره وې، د سرچینو په وینا چې فلسطین ته د ورتلو مهال د خلیفه ورور امیر سلیمان بن عبدالملك ترې وغوښتل چې یو څه وخت انتظار وکړي څو خلیفه وفات شي او دا هر څه تاریخونه د هغه په نوم ثبت کړي، نو به د

[۲۱] تاریخ العرب...: ۲۸ تر ۴۳.

فتحې شرف ده ته وگرزي، خو موسی ورسره ونه منله او دمشق ته یې خپل سفر جاري وساته، البته خلیفه د امر د نه پر ځای کولو لـه املـه ورته غوسه و، په لنډ وخت کـې خلیفـه وفـات او ځـای یـې سـلیمان ونیوی چې هغه موسی بن نصیر ته د نامعلومو عواملو له امله درنه سـزا ور کړه البته وروسته یې اړیکې سره ښې شوې، موسی په ۹۷ یا ۹۸ هـ کې وفات شو او دمشق ته تر راتلو وروسته د طارق بن زیاد هیڅ درک نه دی لگېدلی چې هغه پر کومه ولاړ یا یې کومه دنده واخیسـته، امـا دې دواړو مشرانو په څلور کاله کې هغه څه وکړل چې ټول امـت یـې حیران کړ.[۲۲]

په اندلس کې د مسلمانانو لومړنی اشتباه:

موسی د خلیفه د غوښتلو له کبله ټوله هسپانیه فتحه نه کـړه، زوی یـې لنډ وخت دلته حکومت وکړ او شمالي ختیځـې او لویـدیځې سـیمې یې تر کامل کنټرول لاندې نه وې، د والیانو یو په بـل پسـې راتـگ د دې سبب شو چې په شمال لویدیځ کې د جلیقیه پـه نـوم سـیمه چـې یاغیانو پنا پکې اخیستې وه او دلته یې مسلمانانو ته سرخوږی جوړاوه خاصه توجو ونه وکړي، دا سیمه ډېـره ویرونکـې او غرنـۍ وه چـې د مسـلمانانو لښـکرو زړه نـه ښـه کـاوه چـې پکـې وردننـه شي، عـربي تاریخونه د بلای په نوم د یـوه کـس نـوم یـادوي چـې د دې باغیـانو

[۲۲] یاد کتاب: ۴۳تر ۴۶.

مشري يې کوله او په دې سيمه کې يې خپل مرکز جوړ کړی و. دغه کسان په لومړي سر کې لږ و، د وخت په تېريدو سره يې شمېر زياتېده او نور اندلس ته يې خطر هم ډېرېده چې اخر هم اندلس ته له دې ځايه خطر متوجې شو او مسلمانانو ګټلې سيمه بېرته له لاسه ور کړه.

په اندلس کې د عنبسه بن سُحيم الکلبي او عقبه بن الحجاج السلولي د والايتونو مهال هغوی دغه خطر ته متوجې شول، پر دې سيمه يې بريدونه وکړل او کوښښ يې کاوه چې د باغيانو له وجوده يې پاکه کړي؛ مګر په دې کار کې بريالي نه شول.

د البرت غرونو يا غربي ساحل لورته د کنتبريه په غرونو کې يوه بله ډله هم وه چې په اندلس کې د مسلمانانو له شتون سره مخالفه وه، په پيل کې يې د دغو غرونو په شرقي برخه کې خپل تجمعات متمرکز کړل، په دغه لور کې يې د مشر نوم عربي تاريخونو بطره ياد کړی دی چې د حکومت نوم يې کنتبريه راوړی. په لومړي سر کې يې خاص اهميت نه در لود، خو وروسته يې خپل ارزښت زيات کړ، د بطره زوی الفونسو اول چې کله د بلای له لور سره واده وکړ نو په اندلس کې د مسلمانانو لپاره د ستر خطر بنسټ کېښودل شو. د يوسف بن عبد الرحمن الفهري د ولايت مهال د بشکنس سيمې مقاومت ډېر شوی و، ممکن په جليقيه کې د بلای د ډلې مقاومت پر نورو سيمو باندې هم اثر کړی وي چې هغوی هم خپل مقاومت ته زور ور کړ.

د خليفه عمر بن عبد العزيز رحمه الله په زمانه کې سمح بن مالك خولاني (۱۰۰تر ۱۰۲ هـ) د اندلس والي شو، هغه په اندلس کې د مسلمانانو قواوې متحدې کړې او پر نژدې ياغي حکومتونو يې حمله وکړه چې په لومړي سر کې بريالی و، خو د طولوشه ښار په محاصره کې دښمن پر هغه له بهره بريد وکړ او د ده په شمول زيات مسلمانان هم شهيدان شول، عبد الرحمن الغافقي په تکليف وتوانېده چې د مسلمانانو د لښکر پاته کسان اربونه ته ورسوي. دغې ماتې د نورو سيمو خلکو ته هم زړه ور کړ چې د مسلمانانو پر ضد سر اوچت کړي او کړي تړونونه مات کړي.

يو بل مشکل چې مسلمانان په نورو سيمو کې هم ورسره مخ شول، هغه د عربي قبيلو خپل منځي اختلافات وو چې نه يوازې يې په اندلس کې د مسلمانانو قووت اوبه کړ، بلکې په ډېرى هغو سيمو کې چې د مسلمانانو اولنيو کسانو فتحه کړې وې؛ دوى په همدې ډول بيرته وبايللې.[۲۳]

د بلاط الشهداء ستره جګړه او د مسلمانانو پرېکنده ماتې:

د عبد الرحمن الغافقي په مشري د مسلمانانو يو ستر لښکر چې شمېر يې دقيق معلوم نه دی، خو په تخميني توګه شاوخوا اويا يا اتيا زرو ته رسېږي، پر فرانسه بريد وکړ. په دې وخت کې فرانسويانو د واک پر

---

[۲۳] تاريخ العرب...: له ۴۷ تر ۵۲، دولة الاسلام...: ۵۵/۱.

سره شخړه وه، د کارل مارتل په نوم يوه کس يې زياتره سيمې نيولې وې او ځان يې د واک وړ باله او جنوب کې يې الدوق اودو بله پاچاهي جوړه کړې وه چې د مسلمانانو له بريد سره مخ شو. هغه مهال چې د فرانسې جنوبي سيمه د مسلمانانو تر سخت ګواښ لاندې وه او د الدوق پاچاهي مسلمانانو لاندې کوله کارل مارتل د مسلمانانو د ملاقات لپاره په چمتوالي بوخت و.

د عبد الرحمن په مشري د مسلمانانو لښکرو د الدوق پاچاهي دړې وړې کړه او د هغه لښکرې يې سره وپاشلې، ټوله پاچاهي يې د مسلمانانو په لاس کې پرېښوده او د خپل مخالف پاچا کارل مارتل لمنې ته يې ځان ور واچاوه چې د مسلمانانو له چلاخې يې خوندي کړي. کارل مارتل چې وړاندې يې لا د مسلمانانو مقابلې ته ځان چمتو کاوه دا يې مناسب وخت وباله.

مسلمانان د مروج نهر اللوار جنوبي برخې ته رسيدلي وو چې درې ښاخونه يې سره بيليدل همدلته د فرانسې تازه دمه لښکرې د هغوې مقابلې ته راوړاندې شوې. مسلمانان يوه لور ته له ډېره وخته په جګړه جګړه تر دې ځايه راغلي وو، بل لور ته يې د فرانسې د دې تازه دمه ځواک هيڅ اندازه نه وه لګولې، لوار ته په راتلو عبد الرحمن الغافقي غوښتل چې تر سيند ور تېر شي او پر هغوی بريد وکړي چې د کارل مارتل له ستر سپاره لښکر سره مخ شو له دې امله اړ شو چې د تور او

بواتییه ښارونو ترمنځ پرتې سیمې ته را شاته شي او کارل د تور ښار له غربي لوري پر لوار لښکر راتېر کړ او مسلمانانو تـه یـې پـه څـو کیلـو میترۍ کې واړول.

د مسلمانانو له ستړیا او پردي وطن سره یو بل مشکل د هغو غنیمتونـو وو، چې دوی په جنوبي فرانسه کې تر لاسه کـړي او پـه دې سره یـې ځانونو ته نه یوازې د حمل ونقل مهال ستوماني جوړه کړې وه، بلکې د ساتنې له امله یې پریشانه هـم وو چې لښـکر بـه هـر وخـت د دې غنایمو ساتنه کوله. له بله پلوه د مسلمانانو شمېر هم تـر خپـل لـومړي شمېر کم شوی وو، ځکه چې د شـهیدانو او زخمیـانو ترڅنګ یـې ځینې ډلې په نیول شویو ښارونو کې د ساتنې لپاره پرې ایښې وې.

د ۱۱۴هـ د شعبان په وروستیو کې چې د ۷۳۲م د اکتوبر ۱۲ یا ۱۳ نیټه کېده د دواړو لښکرو ترمنځ وړې وړې نیښتې پیل شوې چې اووه یـا اته ورځې همدې ډول جګړې دوام در لود او په نهمـه ورځ عمـومي جګړه ونیښته، ټوله ورځ جګړه وشوه او د شپې پـه داخلېـدو هـم ونـه درېده، د سهار په راختو بیا جګړه پیل شوه، نژدې وه چې فرانسـویان په جګـړه کـې ماتـه وخـوري خـو پـه دې وخـت کـې یـوې اوازې د مسلمانانو صفونه او لیکې سره ګډوډې کړې، یو ناڅاپه اوازه شوه چې د فرانسویانو یوه ډله د غنایمو معسـکر تـه ننـوتې ده او پـه دې سره د لومړیو لیکو لویه برخه مجاهدین د غنایمو د ساتنې لپاره د شا صفونو

ته ولاړل، دې ګډوډۍ د مسلمانانو حالت بدل کړ او عبد الرحمن د نظم د برقرارۍ کولو لپاره دلته او هلته منډې وهلې چې د دښمن يو غشی په برابر شو او د جنګ په ميدان کې له اسه ولوېد او شهيد شو. په دې سره د مسلمانانو په لښکر کې وېره خپره شوه او د لښکر نظم سره خراب شو، ورسره هممهاله دښمن هم فشار زيات کړ او زيات شمېر مسلمانان يې شهيدان کړل، له دې سره مسلمانانو مقاومت وکړ څو د شپې تياره خپره شوه، دواړه لښکرونه له يوه بل څخه بيل شول چې د اکتوبر ۲۱ تاريخ او د روژې لومړۍ لسيزه پيل شوې وه. د مسلمانانو مشرانو تر خپل منځي مشورې وروسته وپتېيله چې د بريا چانس مو تېر شو، نو ځکه يې په شپه کې شاتګ وکړ، خپل مرکز يې همداسې له غنايمو ډک دښمن ته پرېښود او دوی خپلو تر شا سيمو ته را شاته شول. سهار کارل او پخواني دښمن خو اوسني دوست اودو د مسلمانانو په معسکر کې خاموشي حس کړه، په ډېر احتياط ورته را مخته شول چې يوازې ځينې زخميان يې پيدا کړل، د هغوی تر وژلو وروسته يې غنايم واخيستل او د مسلمانانو د تعقيب پر ځای يې همدا بريا کافي وبلله او بېرته د خپل مرکز لور ته ستانه شول.

دا چې په دې جګړه کې څومره مسلمانان او څومره يې د مقابل لوري کسان وژل شوي دي؟ دقيقه نه شي معلومېدای، البته د جګړې شدت او زياتې مودې ته په کتو ويلای شو چې مړي به زيات شوي وي او ممکن د مسلمانانو ځاني زيان ځکه زيات وي چې د مشر په شهادت

يې نظم خراب شو او په عيني حال کې يې مورال هم د پخوا په شان پاته نه شو، له دې سره دښمن د هغوی په دې حالت پوه شو او فشار يې پر زيات کړ چې په دې وخت کې د مسلمانانو ګډوډي د هغوی زيان زيات کړ. دلته د مسلمانانو او غربيانو روايات دي چې يو يې هم له اعتدال څخه کار نه اخلي، د غربيانو ځينو رواياتو د مسلمانانو د مړو شمېر ۷۵۳۰۰ کسان ښودلی دی په داسې حال کې چې د مقابل لوري زيان يې يوازې ۱۵۰۰ ښودلی.

دا حتمي خبره ده چې د مسلمانانو شهيدان به زيات شوي وي، مګر په هغه کچه نه دي شوي چې ځينې تاريخونو يې يادونه کړې ده. دليل يې خپله د همدې جنګ له جريانه تر لاسه کيدلای شي، مسلمانانو په هغه ورځ چې خپل مشر يې شهيد شو بيا هم تر ماښامه يې مقابله وکړه او د شپې په تياره کې يې لښکر شاته کړ، دويم دا چې دښمن د هغوی په تعقيب پسې سهار نه دی ورغلی، که د مسلمانانو قووت تر هغه اندازې کم شوی وای چې ځينو تاريخونو يې يادونه کړې ده، نو د يو مخيزې له منځه وړنې لپاره يې دښمن ولې تعقيب نه کاوه؟ بسته ورځ د يوه لوی لښکر مخه نيول او بيا يې په تعقيب پسې نه ورتګ، خپله د دې دليل دی چې زيات مسلمانان شهيدان شوي دي؛ مګر د لښکر لويه برخه بيا هم موجوده وه چې د ځان ساتنې لپاره يې هر کار کولای شوای، له دې امله دښمن د جنګ له ميدانه د

مسلمانانو شاتګ بس وباله او په تعقیب پسې یې نه دي ورغلي.[۲۴] دا یقیني خبره ده چې کـه پـه دې جګـړه کـې مسـلمانانو ماتـه نـه وای خوړلې، نو د اروپا لویه برخه به د مسلمانانو تر سـلطې لانـدې راتلـه، خو دغې جګړې د اروپا برخلیک بدل کـړ او پـه دې خـبره اروپـایي مورخین هم اقرار کوي.

د اندلس پر خاوره اموي خلافت:

تر هغه وروسته چې په اسیا کې د امویانو خلافت د عباسـیانو پـه لاس په ۱۳۲هـ کې رانسکور شو، د هشام بن عبد الملـک یـو لمسـی عبـد الرحمن بن معاویه بن هشام الداخل صقر قریش له اسیا تېښته وکړه او اروپا ته په تلو یې هلته د امویانو خلافت جوړ کړ. پـر دغـه سـیمه بـه مخکې د امویـانو والیـانو د دوی پـه نـوم حکومـت کـاوه، کلـه چـې خلافت په اسیا او افریقا کې له منځه ولاړ نو دغه سیمه یې د وروستي مورچل په توګه وساتله او عبد الرحمن الداخل پرې د امویانو خلافت جوړ کړ.

عبد الرحمن د ۱۱۳هـ ۷۳۱م مهال د شام په دیر حنین یـا تـدمر سـیمه کې پیدا شوی دی، مور یې له بربر قبیلې سره تـړاو لـري، پـلار یـې د خلافت د کورنۍ یو ځوان و چې په ځواني کې د ۱۱۸هـ ۷۳۶م مهال وفات شو او د هغه پلار هشام بن عبـد الملـک یـې د اولادونـو پالنـه

[۲۴] دولة الاسلام في الاندلس: ۱/ ۹۲- ۱۱۱.

وکړه.عبد الرحمن هغه مهال چې عباسیانو یې پر کورنۍ چاپه وهله په ښکار پسې وتلی و، کله چې خبر شو پر خپله مخه ولاړ، تر ډېر تکلیف وروسته فلسطین ته ورسېد، هلته یې غلام بدر او د خور ازاد شوی غلام سالم ابو شجاع هم ور ورسېدل، ابو شجاع په دې سیمه کې شناخت در لود، په افریقا او اندلس کې یې له موسی بن نصیر سره وخت تېر کړی و، عبد الرحمن مصر ته ولاړ او هغه له ځایه د افریقا اوسني تونس ته ورسېد، تر دا مهاله لا د عباسیانو واک دې ځای ته نه وو رسیدلی چې د اموي کورنۍ نورو امیرانو هم دې لور ته پنا راوړه. د دې ځای امیر عبد الرحمن بن حبیب الفهري غوښتل چې اموي امیران یا مړه یا هم ژوندي ونیسي خو عبد الرحمن فرار وکړ او د بربر قبایلو ته یې پنا ور وړه.

عبد الرحمن په شمالي افریقا کې له یوه ځایه بل ته نقلېده او پنځه کاله یې دلته په همدې بڼه تېر کړل، لومړی د بربر قبیلې له مکناسه پښې سره اوسېده، بیا د خپلو ماماگانو قبیلې نفزه ته ترې ولاړ، دلته په پاته کېدا یې د نورو بربر قبیلو ملاتړ هم تر لاسه کړ، د مغیله قبیلې سره د اوسېدنې مهال یې هغوی ډېر خیال وساته او ابوقره یا ابن قره د ده د اقامې مهال هغه پټ وساته چې زیان ورته ونه رسېږي.

اندلس ته د تېرېدلو فکر:

عبد الرحمن د طنجه ساحل ته نژدې په مغیله قبیلیه کې اوسېده، د خلافت د کورنۍ سره د اړیکو له امله هغه په اندلس کې له حالاتو خبر و، بیا یې د خور ازاد شوی غلام سالم هم د دې سترې سیمې په اړه خبرې ورته کولې او په شمالي افریقا کې د هستوګنې مهال یې د اندلس د ګډوډۍ خبرونه تر لاسه کول.

له ۱۳۰هـ وروسته په اندلس کې د صمیل بن حاتم الکلابي او یوسف بن عبد الرحمن الفهري خپل سری حکومت و چې له نورو عربي قبایلو سره په جنجال کښېوتی.

په اندلس کې د امویانو موالي هم موجود وو، دوی له اموي کورنۍ سره ښې اړیکې در لودې، د دې موالیانو مشر ابو الحجاج یوسف بن بخت په جیان کې د موالیانو مشر و، همداشان یې ابو عثمان عبید الله بن عثمان او عبد الله بن خالد هم د موالیو مشران وو، دوی نه یوازې په خپلو خلکو کې محبوبیت در لود؛ بلکې د ښه ثروت او ځمکو خاوندان هم وو.

عبد الرحمن د صمیل او لاسپوځي والي یوسف فهري مشغولتیا د ځان لپاره په ګټه وبلله او له دې درې مشرانو سره یې د خپل غلام بدر په وسیله اړیکه ونیوه، هغوی تر خپل منځ مشوره وکړه او دا خبره یې سره پخه کړه چې عبد الرحمن الداخل پر دوی حق لري چې ملاتړ یې وکړي، ځکه هغه خپل وروستي سخت حالات دوی ته په تفصیل

بيان کړي وو، لـه دوی يـې مرسـته طلـب کـړې وه او خپـل ښخـواني احسانونه يې ورته يـاد کـړي وو چـې لـه ده سره بايـد پـه دې سـختو شرايطو کې مرسـته وکـړي. دوی غوښـتل لـه صـميل سره هـم مشـوره وکړي؛ ځکه هغه هم ددې سيمې له مشرانو څخه و او له دوی سره يې اړيکې بدې نه وې. دوی په ډېره سخته موکه پيدا کړه چې صميل تـه خپله خبره وکړي، هغه په لومړي سره کې خبره تاييد کړه البته وروسته يـې فکـر وکـړ چـې د الـداخل پـه راتلـو د ده او کـورنۍ قـدرت يـې ختمېږي، نو يې فکر بدل کړ او هغوی يې وډار کړل چې الداخل کـه راشي، زه جنګ ورسره کوم او د هغه راتګ زموږ لپاره د خطر زنـګ دی، او که يوازې د پنا لپاره راځي بيا پروا نه کوي او دی يې ملاتړی دی، خو امارت يې نه قبلوي. له دې درو مشرانو سره د عبـد الـرحمن غلام په ۱۳۶هـ کې اړيکه نيولې وه.

له صميل څخه تـر نـاهيلي وروسـته دې درو مشرانو د هغـه مخـالف لوري ته مخه کړه، له هغو يمنيانو سره يې اړيکه ونيوه چې صميل يې مشر ور وژلی و، هغوی د خپل انتقام لپاره هم د اوبـو ځـګ تـه لاس ور اچاوه سمدستي يې له دې درو مشرانو سره د هغوی خبره ومنله او د عبد الرحمن پر راتګ ورسره سلا شول.

کله چې يوسف او صميل په سرقسطه کې د خپلو مخالفانو په ټکولـو بوخت وو، دوی دا مهال د الداخل د رابلـو مناسـب فرصـت وبالـه او

هغه ته يې پنځه سوه ديناره ور ولېږل چې د ده پر ميلمه پاله قبيله يـې وویشي او د ده مشكلات په حل كړي، نو د ۱۳۸ په ربيع الثـاني كـې هغه د منكب په بندرگاه كـې انـدلس تـه راغـى چـې د مريـه او مالـه ښارونو ترمنځ وه. دلته يې پلويانو او هغو درو مشرانو تود هركلى وكړ، لومړى د ابن خالد منزل ته ولاړ، بيا هغه له ځايه د ابن عثمان كلي تـه ولاړ چې په طرشه كې واقع و.

يوسف فهري چې په دې چاره خبر شو، نو د بيره حاكم ته يې وليكل چې هغه ونيسي، خو په دې وخت كې د هغه پر شاوخوا زيات كسان راټول شوي وو نو د نيولو چانس يې تېر شوى و. پـه سرقسـطه كـې د خپلو مخالفو له ټكولو چې دى او صميل فارغ شول نو صميل غوښتل چې سمدستي د الداخل خبره خلاصه كړي، مگر يوسف دې ته تيـار نه و، بل لور ته د الداخل پلويانو اوازه گډه كړه چې هغه يوازې دلته د سرخوندي كولو لپاره راغلى دى نه د امارت په لټه، د يوسف په لښكر كې هم غوغا گډه وه او نه يې غوښتل چې د الداخل پر وړاندې كـوم اقدام وكړي، له دې سره ژمى شو، بارانانونه او سړه هوا هـم بـل خنـډ شو، له دې امله يوسف لښكر ته امر وكړ چې قرطبې ته ولاړ شي او د الداخل كار وځنډوي. په دې توگه الداخل سمدستي له خطـر څخـه وژغورل شو.

د ١٣٨ هـ د کوچني اختر خطبه د لومړي ځل لپاره د اردن د پوځ د مشر په غوښتنه په ریه ښار کې د الداخل په نوم وویل شوه او د یوسف نوم ایسته شو.

په الریه کې یې شل ورځې تېرې کړې، د بربر قبیلې له مشر-عبد الرحمن بن عوسجه یې ملاتړ وغوښت چې هغه یې ملاتړ وکړ او څلور سوه بربري کسان یې د عبد الرحمن الداخل ملاتړ ته ولېږل چې دا موالي اصلا د یزید بن عبد الملك بلل کېدل او اوس د عبدالرحمن په ولاء کې راغلل. یمنیانو او بربریانو د خپلو راتلونکو ګټو په خاطر له عبد الرحمن سره لاس یو کړ او د هغه تر مشرۍ لاندې یې د نظام تغییر ته زړه ښه کړ، خو داسې بربر ډلې هم وې چې له صمیل او یوسف سره یې لارې یو کړې وې، ځکه هغوی خپلې ګټې د هغوی په شتون کې لیدلې.

الداخل چې له ریه شذونه ته روانېده نو د ملاتړو شمېر یې دوه زرو ته رسېده، د بربر له مغیله قبیلې هم ښه ډېر کسان ورسره یوځای شول، د فلسطین د پوځ مشر چې همدلته میشت و، هغه ته هر کلی ووایه، له شذونه یې خپل موالي د حمص لښکر ته چې په اشبیلیه او غربي سیمو کې میشت وو، ولېږل او له خپله مسیره یې خبر کړل، د هغوی د موافقې تر لاسه کولو وروسته عبد الرحمن الداخل اشبیلیې ته مخه کړه، اشبیلیې ته په رسېدو، یمنیانو، شامیانو او د هغه ځای نورو

اوسېدونکو په همږغي ورته هر کلی ووایـه چې پـه سر کـې یـې ابـو الصباح یحیی الیحصبي او حیـوه بـن ملامـس الحضرمي وو، دوی د اطاعت قسمونه ور ته وکړل او په دې سره د الداخل د ځـواک شـمېر ډېر زیات شو چې سپاره یې درې زره او ګڼشمېر پیاده پوځ هم ورسره ملتیا کوله. په دې وخت کې یوسف او صمیل غوښـتل چې پـر عبـد الـرحمن بریـد وکـړي، نـو د قنسرـین او بیـره پـوځ یـې لـه ځـان سره واخیست د هغه لور ته یې حرکت وکړ، الداخل چې یې په اراده خبر شو، له اشبیلیې یې د قرطبې لور ته کوچ وکړ، صمیل چـې د هغـه پـه اراده خبر شو بیرته وګرزید او د قرطبې د ساتنې لپاره یې ګړندی تګ کاوه، په دې وخت کې د دوی دواړو پوځونو ترمنځ یـوازې یـو نهـر مانع و چې یو پوځ یې یوه لورته او بل یې بل لور ته د قرطبـې پرخـوا روان وو.

د مصادرې جګړه او قرطبې ته د عبد الرحمن دخول:

د نهر اوبه په دې وخت کې زیاتې وې، نو یوه لوري هم پر بل د برید تکل نه شوای کولای، الداخل غوښتل تر یوسف وړاندې قرطبـې تـه ولاړ شي، نو یوځای یې اور بل کړ چې مقابل لوری فکر وکړي دوی کوچ نه دی کړی، نو په شـپه کـې یـې غوښـتل چـې کـوچ وکـړي او دښمن په ځان خبر نه کړي، اما یوسف او صمیل یې ناڅاپي حرکـت ته متوجې شول او الداخل قرطبې ته په ننوتلو کې ناکام شو. که به یو لښکر تګ کاوه بل هم مجبور و، که به هغه پړاو کاوه بل هم اړ و، ان

تر دې چې په مصادره کې نومي ځای کې د يوسف لښکر قرطبې ته نژدې پړاو وکړ او د عبد الرحمن مقابلې ته يې تياري وکړه.

دواړو ډلو درې ورځې انتظار وکړ چې د نهر اوبه يوڅه کښته شي، د ذي الحجې له شپږم تاريخ دوشنبې څخه تر پنځم د پنجشنبې تر ورځې د ١٣٨هـ کال انتظار وشو. په دې وخت کې عبد الرحمن پر دوو کارونو فوکس وکړ: يو دا چې د پوځ ترتيبات او تنظيم يې خلاص کړل، پر لښکر يې مشران وټاکل، دويم يې په دې اړه فکر وکړ چې څنګه وکولای شي دوی د دښمن لور ته ور تېر شي او هغوی له نهره د تېريدلو پر مهال غرض په ونه لري.

د عبد الرحمن بن نعيم الکلبي په نوم يو کس يې د شاميانو پر اس سپرې ډله مشر کړ، د يمنيانو د پياده ګروپ مشر-يې بلوهه اللخمي تعين کړ، د عاصم بن مسلم الثقفي په نوم يو کس يې د بربر او بني اميه پر پياده ګانو مشر کړ، د بني اميه پر اس سپره ډله يې حبيب بن عبد الملك القرشي مشر وټاکه، د بربر د اس سپرو کسانو مشري يې ابراهيم بن شجره البرنسي ته ور کړه، په اخير کې يې د ټول پوځ مشري د مواليو يوه مشر ابو عثمان عبيد الله بن عثمان ته وسپارله او يو لوی بيرغ يې ور کړ.

د دويم مشکل د حل لپاره عبد الرحمن له يوسف فهري سره په تماس کې شو، له هغه څخه يې يوې روغي جوړې ته د رسېدلو لپاره د خبرو

اترو غوښتنه وکړه، یو پلاوی یې د یوسف لورته ولیږه چې خبرې پیل کړي او د هغه د پخوانیو شرطونو منلو ته یې ځان چمتو وښود. هیله یې اصلا دا وه چې یوسف د ده د لښکر د تېریدو مهال کوم نظامي عملیات ونه کړي او هغه ته یې فکر وکړ چې د خبرو مهال باید دواړه لښکرې سره نژدې وي چې خبرې ژر مختـه ولاړې شي، پـه دې بانـه یې ځان ور تېر او یوسف یې خطا کړ، هغه پر لښکر هیڅ برید ونه کړ او پسونه و غوایي یې هم د میلمستیا لپاره ور ولېږل، شپه یې په ارامـه فضا کې تېره کړه او په دا سبا یې د جگړې لپاره چمتوالی وکړ چـې د یوسف لښکر هیڅ تیار نـه و، د ۱۳۸ کـال د جمعې پـه ورځ یـې پـه داسې حال کې د یوسف پر لښکر برید وکړ چې هغه بالکل ناخبره و، له هر ډول نظامي تیاري پرته د جنګ میدان ته کښته شو، درې کسانو یې د پیاده پوځ مشري واخیسته چې کنانه بن کنانه، جوشن بن صمیل او عبد الله بن یوسف الفهري وو، د شامیانو اس سپره ډله یې علي بـن عبید الکلابي ته ور کړه، د یوسف یوه ازاد شوي غلام خالد سودي د یوسف د موالي او له بربر قبیلې د دوستانو مشري ته اوږه ور کړه.

مصاره ته نژدې جگړه پیل شوه، دا ډېره لنډه وه، د الـداخل سـپرو پـر زړه او راسته اړخ هجوم ور ووړ، په لنډ وخت کې د جگړې له میدانه خالد سودي او له بربریانو و د یوسف له موالیو جوړ لښکر یـې پښـې سـپکې کـړې، د پیـاده پـوځ درې مشرـان ووژل شـول، د چـپ اړخ سرلښکر عبید بن علي الکـلابي هڅـه وکـړه چـې خپـل دریـځ ثابـت

وساتي خو د عبد الرحمن د سپرو په وړاندې يې ځان نه شواى ټينګولاى، نو له ډېرو کسانو سره يوځاى ووژل، په دې وخت کې صميل او يوسف ته له تېښتې پرته بله لار نه وه، يوسف الفهري هڅه وکړه چې قرطبې ته داخل شي، خو د بربريانو يوه مشر له دې منعه کړ نو مجبور شو چې طليطلې يا بيره ته پنا يوسي.

تر بريا وروسته عبد الرحمن قرطبې ته داخل شو، د جمعې لمونځ يې په جامع جومات کې ادا کړ او همدلته خلکو له هغه سره بيعت وکړ. په همدې وخت کې د الداخل د لښکر ځينو کسانو د صميل او يوسف له هستوګنځيو چور تالان وکړ، د زرګونو دينارو پراته صندوقونه يې يووړل، الداخل چې په دې چورتالان خبر شو امر يې وکړ چې بند يې کړي او تالا شوي شيان خپلو مالکانو ته وسپاري، نو د يمنيانو کمعقلانو هغه د قريشو په تعصب ملامت کړ، اما هوښيارو مشرانو يې خبره تاييد کړه، د هغه امر يې ومانه که څه هم په زړه کې يې له ده څخه خپګان پيدا شو. يمنيانو اصلا له يوسف او صميل څخه ځانونه بېغمه کول، تر دې ارمان وروسته يې ځانو ته ښې ونډې غوښتې چې په دې سره يې د عبد الرحمن پر شخصيت خطا شوي وو، نو خپلې خطا ته تر پام کېدو وروسته يې غوښتل چې د هغه خلاف انقلاب وکړي، په دې مشرانو کې د اندلس د لويديځې برخې مشر ابو الصباح اليحصبي وړاندې و، چې الداخل ته معامله رسوا شوه او د ځان ساتنې لپاره يې ژر امنيتي تدابير ونيول. د پوليسو يوه ټولی

یې پر خپله شاوخوا وگومارله، مشري یې عبد الرحمن بن نعیم الکلبي ته ور کړه چې د قضاعه قبیلې و او دوی ته یې وفادارسي ثابته وه، دا د الداخل په حکومت کې لومړی رسمي منصب و چې یوه کس ته ور کړل شو.

تر دې بریا وروسته په اندلس کې یوځل بیا د امویانو حکومت جوړ شو، عبد الرحمن د جمعې په ورځ چې د ذي الحجې لسمه نیټه کېده د ۱۳۸هـ کال چې له ۷۵٦م سره یې سمون درلود خپله نوې واکمني له شام څخه ډېره لرې بیا جوړه کړه. اما یوسف او صمیل ارام نه کېناستل، هغوی له مختلفو ځایونو بیا لښکر راغونډ کړ او د عبد الرحمن ټاکل شویو والیانو ته یې خطر جوړ، څو کسان یې له خپلو دندو وشړل، پر قرطبه یې د هغه په غیاب کې د زوی په وسیله حمله وکړه او چور چپاول یې وکړ، الداخل بیرته تر لاسه کړه او د یوسف زوی یې تېښتې ته اړ کړ. بیرته یې د یوسف او صمیل مقابلې ته مخه کړه چې په بیره کې دیره وو، هغوی ته په ورتلو پوه شو چې دوی خبرې او سوله غواړي، ځکه د ده د مقابلې توان یې په ځان کې نه لیده، نو د بندیانو پر تبادله، د عبد الرحمن د امیر منلو پر شرط یې داسې سوله سره وکړه چې د یوسف او صمیل په جایدادونو او ممتلکاتو به کار نه لري، د هغوی کومکیانو او ملگرو ته به عمومي عفوه کېږي نو به پر اندلس د امیر عبد الرحمن الداخل امارت وي چې دوی به یې هم مني، د وضعې د قرارېدو د تضمین په خاطر یې د

يوسف دوه زامن د برمته وو په توگه له ځان سره وساتل او په ۱۴۰ هــ کې له هغوی سره سوله وشوه او عبد الـرحمن تـر سرگردانيـو وروسته يوځل بيا د اموي خلافت بنسټ کيښود.[٢٥]

البته الداخل خپل حکومـت تـه د خلافـت نـوم نـه دی ور کـړی، پـه لومړي سر کې يې خطبه هم د عباسي خليفه ابو جعفر المنصور په نوم ويله، تر لس مياشتې وروسته يې د عبد الملک بن عمر المـرواني پـه مشوره د هغه نوم له خطبې ايسته کړ، تـر دې وروسـته يـې هـم ځـان خليفه اعلان نه کړ، بلکې ابن الخلفاء يې ځان ته غـوره کـړ، ده فکـر کاوه چې خلافت په يوه وخت کې دوه نه وي، او له هر چا سره چې د حجاز، شام او عراق واکمني وي هغه اصل خليفه او د امير المومنين لقب مستحق دی. حالات همداسې پاته وو، د الـداخل اولادې واک ميراثي کړ، د دريم عبد الرحمن تر راتگ وروسته هغه په ۳۱٦هـ کـې اموي خلافت اعلان کړ. عبد الرحمن الاول له ۱۳۸ څخه تـر ۱۷۲هــ واکمني کړې ده چې ټوله موده يې تقريبا ۳۴ کاله کېږي. ورپسې يـې زوی هشام اول واکمن شو، چې له ۱۷۲ تر ۱۸۰هـ واکمن و او اته کاله يې واک وچلاوه. بيا حکم اول واک ته ورسېد چې له ۱۸۰ تر ۲۰٦ هـ په واک کې پاته شو د واک موده يـې ۲٦ کالـه کېـږي. ورپسـې عبـد الرحمن الثاني يا اوسط واک ته ورسېد چې له ۲۰٦ تـر ۲۳۸ پـه واک

[٢٥] تاريخ العرب...: ۹۱- ۱۰۲

کې پاته شو د واک موده یې ۳۲ کاله کېږي. بیا محمد اول واک ته ورسېد چې له ۲۳۸ څخه تر ۲۷۳ یې واک وچلاوه، د واک موده یې ۳۵ کاله کېږي. منذر بن محمد ورپسې واک ته ورسېد چې له ۲۷۳ بیا تر ۲۷۵ یې د واک موده وه چې دوه کاله کېږي. تر ده وورسته عبد الله بن محمد امیر شو، دی له ۲۷۵ تر ۳۰۰ هـ په واک کې پاته شو د واک موده یې ۲۵ کاله کېږي. تر ده وروسته محمد د عبد الرحمن ناصر پلار واک ته ورسېد چې د یادولو وړ موده یې کار نه دی کړی، تر ده وروسته عبد الرحمن الثالث (الناصر) واک ته ورسید له ۳۰۰ څخه تر ۳۵۰ کاله یې حکومت کړی چې همده د امویانو خلافت په اندلس کې د ۳۱٦هـ مهال اعلان کړ. په دې سره د امویانو د امیریت دوره پای مومي او د خلافت عهد یې پیلېږي. په دې وخت کې فاطمیانو له عباسي خلافت څخه جلا د بل خلافت اعلان وکړ، عباسي خلافت کې فارسي او نور عجمي عناصر داخل شوي وو او هغه اصل قریشیت ته یې صدمه د واک په تر لاسه کولو رسولې وه او د عبد الرحمن الثالث اداري او عسکري خدماتو ته په کتو د اندلس خلکو د خلیفه د لقب مستحق وباله، نو ځکه ده په خپل وخت کې د امویانو خلافت په اندلس کې اعلان کړ.

د ناصر تر مړینې وروسته د هغه زوی حکم ثاني چې المستنصر بالله لقب یې و، د خلافت چارې په لاس کې ونیوې، ده له ۳۵۰ څخه تر ۳٦٦هـ خلافت وکړ، په دې وخت کې یې عمر ۴۸ کلونو ته رسېدلی

و. د خلافت په چارو کې يې د خپل پلار تگلاره مخته وړه. د ده په وخت کې له بر او بحر څخه پر مسلمانانو بريدونه وشول خو حکم يې په کلکه دفاع وکړه او په شمال کې موکې ته پټ دښمنان يې له ډاره سولې او د امن ژوند ته اړ کړل چې له ده سره يې د سولې او نه جنگ تړونونه وکړل.

حکم مستنصر بالله ډېر ښه خلافت وکړ، د ده وخت د اندلس د خلکو لپاره يو زرين چانس و، نوموړی عالم، فقيه، په انسابو خبر، د تاريخ عالم او گڼشمېر نور صفات يې درلودل چې په همدې سره د ده په وخت کې علوم وغوړېدل، له بغداد او نوور ځايونو يې کتابونه اندلس ته وړل او دلته د علم لپاره په چټکي کار کېده. مشهورو علماؤ ته يې احوال ور کاوه چې د هغوی د تاليفاتو لومړنی نسخې هغه ته ور کړي او په دې سره يې د اموي خلافت په کتابتون کې زرگونه ټوکه کتابونه راغونډ کړي وو؛ ابن حزم په دې اړه وايي: د هغو فهرستونو شمېر چې د کتابونو نومونه پکې ليکلي وو، ۴۴ ته رسېده، په هر فهرست کې ۵۰ ورقې وې چې يوازې د ديوانو نومونه پکې ليکلي وو. د دې کتابتونو چارې د ده د ورور عبد العزيز له غاړې وې، د منذر په نوم ورور ته يې د قرطبې تعليمي چارې ور له غاړې کړې وې. په خپل وخت کې يې ستر علماء را جمعه کول، کتابونه يې را ټول کړل او د بې وزلو اولادونو ته يې د وړيا تعليم زمينه برابره کړه، د قرطبې پوهنتون ته يې خاصه توجو وکړه او د نړۍ مشهور علماؤ يې ورته راوبلل، ستر

معاشونه او لويې ډالۍ يې ور کولې، د ده د دورې په اړه يو هسپانوی مورخ لافونتي وايي: د حکم ثاني دوره د ادب او تمدن دوره وه.

حکم د ۳٦٦هـ مهال وفات شو او پر ځای يې زوی هشام المؤيد چې ۱۱ کاله او اته مياشتې عمر يې درلود، کېناست. له دې سره چې د خلافت لپاره د هغه ور ورونه موجود وو، خو ده بيا هم د خپل زوی او خلافت په حق کې ستره اشتباه وکړه، دا کار يې نه يوازې له مسلمان ملت سره جفا وه؛ بلکې په اندلس کې يې د مسلمانانو برخليک بدل کړ، د اموي خلافت دبده يې له منځه يووړه او واک د خليفه پر ځای د هغه يوه کارمند ابن ابي عامر ته په لاس ورغی چې ماشوم خليفه د هغه په لاسونو کې لوبېده. په دې سره د خليفه او خلافت يوازې نوم پاته شو او واک د امويانو له کورنۍ بلې ته نقل شو چې عامريه کورنۍ بلله کېده، چې د عبد الرحمن بن ابي عامر او شنجول لقب يې کاوه، له مرگ سره د هغوی د کورنۍ واک هم پای ته ورسېد او اندلس په يوه کورنۍ جگړه او ملوک الطوايفي کې ور دننه شو، ان د ۴۲۲هـ مهال د امويانو د بخت ستوری يومخيز پرېوت او د قرطبې اهل د خلافت او اموي کورنۍ د واک پای اعلان کړ او د اندلس په زياتره لويو ښارونو کې د هغه ځای حاکمانو له مرکز څخه خپلواکي اعلان کړه.

لـه دې ځایـه ممکنـه ده چې ووایـو د امـوي کـورنۍ واک د حکـم مستنصر په مرگ په ۳٦٦ کې پای ته ورسېد او له دې نیټې د عامریـه کورنۍ دور پیل شو چې له خلیفه هشام څخه یې مشروعیت واخیست او تر یوه وخته یې د هغه په نوم باندې واک هم وچـلاوه. خلیفـه تـه نـژدې محمـد بـن ابي عـامر ځـانگړی څـارونکی، جعفـر بـن عـثمان المصحفي لوی وزیر او په شمالي جبهه کې د پوځ قوماندان غالب بن عبد الرحمن د هغه وصیت نافذونکي وو چې حکم مستنصرـ د خپـل زوی هشام د ولیعهدۍ لپاره کړی و.

بل لور ته د په دولت کې یوه بل ستر اړخ د صقالبه وو مشرانو فائق او جؤذر غوښتل چې د اموي کورنۍ یو بل وتلی شخص امیر مغیـره بـن عبد الرحمن الناصر د حکم مستنصر ورور د هشام پر ځای خلیفه شي څو د خلافت وحدت وساتل شي. صقالبه د خلافت په مـانۍ کـې د ښه پوره قووت خاوندان وو، هغوی غوښتل چې د نوي خلیفه پر ضد قیام وکړي، مگر ابن ابي عامر او المصحفي یـې پـه سریعـو اجراءاتـو مخه ونیوه، د هغوی انتخاب شوی خلیفه مغیره یې قتل کړ او صـقالبه یې په زور د خپلو غوښتنو منلو ته اړ کړل. له دې وخت څخـه د ابـن ابي عامر دور پیلېږي چې په ۳٦٦ کې یې د شمال لور ته د دښمن پـر ضد پوځي عملیات هم وکړل او خپل نوم یې خلکو ته په ښه توگه ور وپېژندی، ورو ورو یې له خپلې مخې هغه کسان ایسته کول چې د ده د واک په لار کې خنډ وو، پـه دې سره یـې مصـحفي هـم یـوه ورځ

زندان ته ټېله کړه او هغه وروستی خنډ یې د خپل ځان په وړاندې لـه لارې ایسته کړ. مصحفي د ۳۷۲ هـ مهال د هغه په زنـدان کـې وفـات شو. مصحفي تر دې مخکې د شمالي جبهې له قومندان غالـب سره د یوې دوستی له لارې غوښتل چې خپل پخواني مخالفتونه هېـر کـړي او د ابن ابي عامر خلاف نوې جبهه پرانیزي، غوښتل یې د غالب لـور خپل زوی محمد ته وغواړي، خو ابن ابي عامر یې پـه لار کـې خنـډ شو او د غالب لور یې د خپل ځان لپاره وغوښتله چې په دې سره یې د هغوی د اتحاد نه یوازې مخه ډب کړه بلکې غالب یې د خپل ځان په خسر کولو د ځان متحد جوړ کړ چې ورپسې د ۳٦٧ مهال پـه یـوه حملـه کـې لـه خپلـو لښـکرو سره د هغـه لښـکرې هـم لـه ځـان سره واخیستې او په شمال کې یې ګڼ فتوحـات وکـړل چـې پـه راتلـو یـې خلیفه د ذي الوزارتین لقب ور کړ او هغه وظیفه یې ده ته وسپارله چې مخکې مصحفي او غالـب دواړو مختـه وړه او پـه دې توګـه ابـن ابي عامر په دولت کې تر خلیفه وروسته لومړنی کس بلل کېده.

ابن ابي عامر په دویم قدم کې دا کار وکړ چې د حکم مستنصر د قواؤ پر ځای یې ځان ته نورې لښکرې جوړې کړې، په سوکه سوکه یې د خپلو باوري لښکرو شمېر زیات کړ چې ان پـه انـدلس کـې د حـاکم مطلق بڼه یې خپله کړه او په دې وخت کې د هغه یوازینی سیال د هغه خپل خسر غالب د شمالي جبهې قومندان پاته شو چـې پـه عسـکري خدماتو کې یې ښه نوم در لود.

ابن ابي عامر د هغه پر ځای بل کس چې نوم يې په اندلس کې تر هغه کم نه و، جعفر بن علي بن حمدون المعروف په ابن الاندلسي- راوغوښت، د وزير لقب يې ور کړ، له خپلو خاصو کسانو يې کړ او د حضره پوځ قومندان يې وټاکه. په دې سره د غالب بن عبد الرحمن غوسه راوپارېده، هغه پوهېده چې ابن ابي عامر يې په وړاندې دسيسه جوړوي، يوازې د هغه خپله پوهه هم نه وه، بلکې د خليفه مور هم هغه وپاراوه چې ابن ابي عامر نه يوازې ستا په وړاندې دسيسه جوړوي، بلکې خليفه يې هم له واکه اچولی دی. خسر- خپل زوم يوې وليمې چې په انتسه ښار کې يې جوړه کړې وه، طلب کړ، دواړه په انفرادي توگه سره کېناستل او خبرې يې وکړې، غالب د محمد بن ابي عامر د وژلو لپاره توره وکښه چې هغه په ډېر انتيکه ډول له دې حملې ځان وژغوره او سمدستي خپلې پلازمينې قرطبې ته راستون شو، دلته يې خاص لښکر تيار کړی و، د غالب قومندان پر اوسېدن ځای يې بريد وکړ او هغه يې ترې ونيوی، غالب له ډېرې مجبورۍ اړ شو په هسپانيه کې له شمالي دښمنانو سره لاس يو کړي، له هغوی سره يوځای يې د ابن ابي عامر خلاف په ۳۷۱هـ محرم کې جگړه وکړه، له انتسه ښار سره نژدې دواړې لښکرې يو له بل سره لاس او گريوان شوې، نژدې وه چې ابن ابي عامر ماته وخوري خو په دې وخت کې پر غالب ناڅاپه د زړه حمله راغله او هغه د جگړې په ميدان کې ومړ او د ابن ابي عامر ستوری بيا هم وځلېد.

د ۳۷۲هـ مهال یې خپل نـژدې کـس جعفـر بـن عـلي بـن حمـدون د حضره لښکر مشر ته دسیسه جوړه کړه او د یوې دسیسې له مخې یـې هغه مړ کړ او بیا یې د هغه قاتلین هم اعدام کړل چـې د هغـه د مـرګ تور پر ده پوري نه شي، په دې سره یې په اندلس کې ټول هغه کسان له منځه یووړل چې ده د خپل ځان په اړه خطر تـرې احساسـاوه، لـه دې سره یې ځان ته منصور لقب غوره کړ او په منبرونو به د هغـه نـوم یادېده. د ده په اړه ابن خطیب السلماني لیکي:

كان ابن أبي عامر آية في الدهاء والمكـر والسياسـة عـدا بالمصـحفي على الصقالبة حتى قتلهم، ثم عدا بغالب على المصحفي حتـى قتلـه، ثم عدا بجعفر بن علي بن الأندلسي على غالب حتى اسـتراح منـه ثـم عدا بنفسه على جعفر حتى أهلكه ثم انفرد ينادي صروف الدهر: هـل من مبارز.[٢٦]

ابن ابي عامر په هوښیارۍ، فریب او سیاست کې یوه ځانګړې نښه وه، مصحفي یې پر صقالبه وو ور مست کړ هغوی یې په مړه کړل، بیا یې په غالب باندې مصحفي ګوښه او قتل کړ، ورپسې یـې پـه جعفـر بـن علي الاندلسي باندې غالب وواهه څو یې له هغه ځان بېغمه کړ، اخـر

[٢٦] تاریخ العرب وحضارتهم في الأندلس (ص: ١٩٧).

يې جعفر په خپله له منځه يووړی بيا يې تر دې مبارزې وروسته ويل: ايا کوم بل مبارزه کوونکی هم شته؟!

نوموړي د شمالي دښمنانو خلاف تر ۵۰ زياتې حملې وکړې چې په يوه حمله کې هم نه دی ناکامه شوی، ده به تل په خپلو حملو کې هجومي تګلاره غوره کوله چې دښمن دفاعي حالت ته اړ کړي، ابن ابي عامر په خپلو حملو کې هغو ځايونو ته ورسېد چې مخکې هيڅ اسلامي سپه سالار هغه ځای ته نه وو رسېدلی، په دې سره يې دښمن ته دا په ډاګه کړه چې اسلامي لښکرې کـه وغـواړي نـو د هغـوی هـر ځای په هر وخت کې تر بريد لاندې راوستلای شي او د هغوی هـر ښار ته خطر جوړولای شي.د دغو حملو په لړ کې يې تر ټولو مشهوره حمله د ۳۷۱ کال حمله وه چې د ځينو پاچاهـانو د تاديـب لپـاره يـې وکړه، دغه حمله يې د غالب د مرستې لپاره کړې وه، په دې سره يې د دښمنانو اتحاد مات کړ او د هغوی ښارونه يې يو په بل پسې سـقوط کړل اما د ژمي په راتلو او د واورې په اورېـدو يـې خپلـې لښـکرې د خپل هيواد لور ته ستنې کړې چې په دې سره يې دښمن اړ کړ ده تـه جزيه ومني.

په ۳۷۴ کې يې د برشلونه خلاف بله حمله وکړه، او د ۳۷٦ پر مهال يې د ليون د غوږ پيچ لپـاره بريـد وکـړ چـې د تـړون لـه ځينـو مـادو يـې مخالفت کړی و.

ابن ابي عامر له ۳٦٨هـ څخه د یوه ښار بنسټ هم کیښود چې زاهره نوم یې ور کړی و، په ۳۷۰ کې دغه ښار تکمیل شو چې دی له خپلو خاصو کسانو سره ورنقل شو او د خلیفه په مقر کې پر ځان ډارېده لـه دې امله یې نور نه غوښتل چې له خلیفه سره یوځای د هغه پـه قصرـ کې واوسي.

منصور ابن ابي عامر د ۳۹۲هـ په رمضان کې د ٦٥ کلونو پـه عمـر مـړ شو چې نژدې ۲۵ کاله یې د واک واگې په لاس کـې نیـولې وې. ابـن ابي عامر مورخینو نابغه بللی دی، نوموړی د منځنی طبقې کس و چې له دې حالته یې ځان پاچاهي ته ورساوه، داسې یو سلطنت یې جـوړ کړ او ځان یې داسې واکمن ثابت کړ چې د اندلس تېرو واکمنانو یوه هم د ده په شان واکمني نه ده کړې، حتا عبد الرحمن الناصر هم تر ده په ځینو چارو کې کم و. دا خبره به مناسبه وي چې د اندلس په تاریخ کې د ده دور د سیاست او تمدن له اړخه تر ټولو ځلانده دوره وبلل شي.

تر ده وروسته یې زوی عبدالملك بن منصور المظفر ځای ناستی شو، د هغه په دور کې یې وزیرانو تر خپل منځ سـیالي شروع کـړه چـې دا کار یې د اسلامي دولت په زیان تمام شو. که څه هم یوه وزیر به بـل وپرزاوه، اما دا کار د هغه هم په خیر نه تمامېده. وزیـر ابـن سـعید پـر طرفه الصقلبي مظفـر غوسـه کـړ چـې هغـه یـې د ۳۹۴ مهـال مشرقـي الجزائر ته وشاړه، خو تر دې وروسته یې د مظفر پر ځای د یوه اموي

کس د واک ته رسولو هڅې پيل کړې چې دا دسيسه يې افشا شـوه او هغه په دې سره د ٣٩٧ مهال خپله سر وبايله او اعدام شو.

عبد الملک بن منصور بن ابي عامر اووه کاله حکومت وکړ، ان چې د ١٠٠٩/٣٩٩م مهال وفات شو او پر ځای يې خپل ورور عبد الـرحمن شنجول پرېښود، ورور يې هغه وړتياوې نه درلودې چې د خپل حاکم ورور خلا يې ډکه کړې وای، هغه هوښيار او زړور نـه و، نـو د خپـل پلار او ورور په سيات او تګلاره کې يې تغيير راوسـت، لـه نظـر بنـد خليفه سره يې اړيکې زياتې کړې چې هغه ورته د مامون لقب ور کړ، د خلافت لپاره يې وليعهد وټاکه او په دې سره يې خپل نـژدې کسـان هم غوسه او هم خپه کړل.

عبد الرحمن شنجول چې د قشتالې د جنګ لپاره لـه خپلـې پلازمينـې ووت، زياتره نظامي ځـواک يـې لـه ځـان سره واخيسـت، نـو د عبـد الرحمن ناصر لسمي محمـد بـن هشـام يـې پـر ضـد پـاڅون وکـړ، د جمادي الاخر پر ١٦ تاريخ د ٣٩٩هـ مهـال چـې لـه ١٠٠٩م سره يـې سمون در لود، محمد د خليفه هشام المويد قصر ته داخل شو، هغه د محمد په ګټه له خلافت تنازل وکړ او دی يې پـر مـاڼۍ ولکـه وکـړه، زاهره ښارګوټی يې ونـړاوه او ټـولې خزانـې او هـر څـه چـې پـه لاس ورغلل هغه يې چور کړل.

شنجول د انقلاب خبر واورېد، بیرته راوګرزید، د هشام موید له لوري چې هغه ته د ولیعهد منصب ور کول شوی و، له هغه یې تنازل وکړ او د هشام موید مرستې ته یې بلنه پیل کړه، خو دا وخت ډېر ناوخته شوی و، له ده څخه د پوځ لویه برخه ولاړه او اخر دی په همدې کال کې په اعدام محکوم شو. په دې ډول د عامریه کورنۍ واک ته پای ور کړل شول چې د هر ډول تمې او توقع خلاف و، ځکه شنجول په داسې حال کې د چارو واګې په لاس کې واخیستې چې یو بشپړ قوي دولت یې په لاس کې درلود، جوړ نظام په لاس ورغی، اما تر درې میاشتې زیات وخت نه وو تېر شوی چې د منصور محمد بن ابي عامر په لاس جوړ شوی قوي نظام چې هغه او زوی یې ۳۵ کاله ساتنه کړې وه، ټول اندلس ته یې امن راوستلی و، ده په دې لنډه موده کې دا هر څه تالا ترغه کړل.

د خلافت سقوط:

محمد بن هشام المهدي په داسې حال کې د خلافت ګدۍ ته ورسېد چې اندلس په یوه بد حالت کې واقع شوی و، امویانو څانونه د خلافت اصلي مستحقین بلل، اما د عامریه دولت پلویان هم موجود وو، د صقالبه او موالیو ملاتړي هم تر اوسه موجود وو، د ابن ابي عامر په وروستیو وختونو کې د بربریانو شمیر هم زیات شوی و، ډېری مشرانو یې په اندلس کې ځایونه نیولي وو، یو بل قووت دا له

عامو خلکو هغه مهال ور زیات شوی و چې د قرطبې عـامو خلکـو د خلیفه ملاتړ وکړ او هغه یې د واک وګدی ته ورساوه.

خلیفه مهدي لومړی د بربریانو په ټکولـو لاس پـوري کـړ، دی خپـل خلافت ته له دوی څخه خطر احساساوه، پـه دویـم قـدم کـې یـې د صقالبه وو لور ته لاس ور اوږد کړ، د هغوی مشران یې مشرقي اندلس ته جلاوطنه کړل، تر دې هم وروسته یې د خلیفه هشام الموید لورتـه لاس ور واچاوه، لومړی یې له نظربندۍ د پلازمینې یوه کور ته نقل کړ او بیا یې د ۳۹۹ هـ مهال د شبعان پر ۲۷ تاریخ د هغه د مړینې اعلان وکړ.

له دې سختو حالاتو او بربریانو سره د مقابلې باوجود هشام بن سلمیان بن الناصر د ۳۹۹ په شوال کې د خپل ځان پر ضد د خلکو کرکه هغه وخت راوپاروله چې ځان یې خلیفه اعلان کړ او خپل ځان ته یـې د رشید لقب غوره کړ، په دې سره یـې خپـل ملاتـړي د قرطبـې خلـک ځان ته غوسه کړل، هغوی د ده له ملاتړه لاس واخیست، هشام، د ده زوی، ورور ابو بکر او نور مشران یې ونیول او د ټولو د اعدام اوازه یې خپره کړه.

په قرطبه کې یوه عامه بلوا جوړه شوه، بربریان راووتل او خپل صفونه یې منظمول، په دې ګډوډ حالـت کـې د واک چـارې د سـلیمان بـن الحکم المستعین لاس ته ورغلې، د رباح په نوم یو ښار یـې ځـان تـه

مرکز وټاکه، بيا يې د وادي الحجاره ښار هم په زور لاندې کړ او د يوه څه وخت لپاره يې د سالم ښار هم محاصره کړ او بيا بيرته خوشې کړ.

واضح صقلبي په دې وخت کې د مستعين پر قواوو مرستې او خوراکي توکي بند کړل، په اخر کې يې د قشتاله له امير سانشو غورسيه سره خبرې وکړې، يو تړون يې ورسره مانه چې دی يې د ځينو شرطونو په ور کړه له دې محاصرې خلاص کړ.

د ۳۹۹ په ذي الحجه کې د مستعين او واضح صقلبي د قوتونو ترمنځ په شرنبه سيمه کې جګړه وشوه، چې د واضح صقلبي په ماته پای ته ورسېده، دی خپلې پلازمينې قرطبې ته ولاړ چې د مستعين قوتونو يې تعقيب کاوه، هلته تر يوې لنډې جګړې وروسته د ربيع الاول پر ۱۳ تاريخ د ۴۰۰ هـ مهال د مستعين قوتونه قرطبې ته داخل شول، مستعين خپل ځان خليفه اعلان کړ.

په دې وخت کې خليفه مهدي د طليطلې خواته فرار وکړ او هلته په تياري بوخت شو چې خپل له لاس وتلی خلافت بيرته تر ګوتو کړي، له واضح صقلبي سره يې اړيکې ونيوې، واضح د برشلونه له امير رامون ثالث او د هغه له ورور ارمنجول سره خبرې وکړې او د مهدي مرسته يې ترې وغوښته چې هغوی سخت شرطونه ورته کېښودل او د واضح تر موافقې وروسته خليفه مهدي له مجبوريته ورسره هوکړه وکړه.

د ۴۰۰هـ د شوال په نيمايي کې دواړه لښکرې د عقبه البقر په سيمه کې يو له بل سره مخ شوې، سليمان د مستعين د ماتې تمه در لوده، مستعين د ځان ژغورنې لپاره له ميدانه تيښته وکړه، خو د بربريانو قواوو د مهدي له قوې سره ښه په خرپ جنګ وکړ او درانه تلفات يې ور کړل، تر دې وروسته يې له قرطبې خپل بال بڅ وايستل، مالونه يې واخيستل او د وادي اره لورته يې مخه کړه، څو مهدي دويمه پلا هلته داخل شي او ځان خليفه اعلان کړي.

مهدي په هغوی پسې ورغی، له وادي اره سره يې جګړه ورسره وکړه چې تر سختې جګړې وروسته خليفه ماته وخوړه او خپل پاته لښکر يې قرطبې ته راستون کړ، په دې سره بربريانو هلته دلته بريدونه کول چې د قرطبې خلك له دې حالت او د مهدي له کمزورې سياسته تنګ راغلل، په دې وخت کې واضح له مهدي د ځان خلاصولو لپاره موکه مناسبه وبلله، نو يې خليفه مويد راپيدا کړ چې مهدي يې د مرګ اوازه خپره کړې وه او د خلکو تر مخ يې له هغه سره په ذي الحجه ۴۰۰ هـ کې د خلافت بيعت وکړ. هشام مويد په دې وخت کې د ۴۷ کلونو عمر ته رسېده چې د بوډاتوب دوره بلله کېږي.

اما له دې سره د مستعين او بربريانو حملې پر قرطبه روانې وې چې د خپل واك تر لاسه کول يې غوښتل. پر پلازمينه له هرې خوا توره شپه شوه، د دواړو ډلو ترمنځ د سولې شونتيا هم نه وه او که وای هم نو په

دې حالاتو کې به د نورو سختو شرايطو سبب شوې واى، له دې سره هر ډول وسيلې او واسطې له منځه ولاړې، په دې وخت کې واضح صقلبي په دې باوري شو چې په پلازمينه کې د يوه نامعلوم برخليک په تمه ناسته ښه نه ده نو يې هڅه وکړه چې وتښتي خو د پوځ د مشرانو له لوري يې پلان افشا شو، هغه يې ونيوى، مالونه يې ترې واخيستل او دى يې اعدام کړ.

د شوال په اخر د ۴۰۳ هـ مهال مستعين په زور قرطبه ونيوه، مويد خليفه يې مړ کړ او ځان يې د دويم ځل لپاره خليفه اعلان کړ. په داسې حال کې يې د دولت د چارو په تنظيم پيل وکړ چې ګډوډي هر لورته خپره شوې وه، بربريانو د دولت پر مهمو منصبونو منګولې ښخې کړې وې، يوازې قرطبه او شاوخوا سيمې د هغوى له نفوذه وتلې وې، سليمان غوښتل چې هم هغوى راضي کړي او هم يې له قرطبې لرې وساتي، د دې لپاره يې د اندلس مهمې برخې د هغوى ترمنځ وويشلې، دوى شپږ قبيلې وو، د صنهاجه قبيلې مشرانو ته يې د بيره (غرناطه) ولايت ور کړ، د مغراوه قبيلې ته يې د هيواد منځنۍ برخه ور کړه، د بني برزال او بني يفرن خلکو ته يې د جيان او ورسره تړلې سيمې ور کړې، بني دمروازداجه ته يې د شذونه او مورور سيمې ور کړې، منذر بن يحيى التجيبي ته يې د سرقسطه او ثغر اعلى ور کړل، د بني حمود کورنۍ ته يې د ثغور مغرب برخه ور کړه.

په دې ټولو يادو قبايلو کې بني حمود الصنهاجيين ځکه مهم دي چې دوی د هيواد په راتلونکي کې مهمه ونډه لري، د قاسم بن حمود بن علي په نوم يوه کس يې جزيره الخضراء واخيسته، د هغه بل ورور علي بن حمود دوه ښاره په ولکه کې واخيستل سبته او طنجه، بني حمود چې د مغرب او خضراء جزيره واخيستل د مستعين گومانونه وپاشل شول او دولت يې د تلو له گواښ سره مخ شو.

ابن حمود ته پر خليفه د قيام لپاره فضا مناسبه وبرېښېده، له سبته ښاره د خضراء جزيرې ته راکښته شو، له خپلو لښکرو او ملاتړو سره يې پر قرطبه بريد وکړ، د مستعين او ابن حمود د قوتونو ترمنځ خونړۍ جگړه وشوه چې مستعين ماته وخوړه او ابن حمود د محرم پر ٢٨ تاريخ د ٤٠٧ هـ مهال قرطبې ته داخل شو. پر همدې ياد تاريخ د مستعين خليفه په اعدام د حموديي خلفاؤ سلسله پيل شوه.

لومړی علي بن محمود واک د يوه کال لپاره ونيو، په ٤٠٨هـ کې هغه قتل شو، قاسم بن حمود ورور يې واک ونيو، له ٤٠٨ تر ٤١٢هـ يې خلافت وکړ، بيا يحيى بن حمود له ٤١٢ تر ٤١٣هـ په واک کې و، تر ده وروسته بيا قاسم بن حمود د دويم ځل لپاره خليفه شو، له ٤١٣ تر ٤١٤ يې خلافت وکړ او د ده په زمانه کې د دوی د کورنۍ خلافت پای ته ورسېد.

د خلافت پر گدی یوځل بیا د اموي کورنۍ خلیفه ډېره ولگوله، عبد الرحمن بن هشام بن عبد الجبار المستظهر بالله خلیفه شو، دی د خلافت په لومړي کال یعنې ۴۱۴ کې ووژل، تر ده وروسته محمد بن عبد الرحمن بن عبد الله بن الناصر المستکفي بالله خلیفه شو، تر هغو یې خلافت وکړ چې په ۴۱٦ هـ کې دی هم ووژل شو.

تر ده وروسته بیا د حمودیانو کورنۍ ته خلافت راستون شو، یوځل بیا یحیی بن حمود خلافت ونیو، خو د بخت ستوری یې چندانې ونه ځلید او بیرته امویان واکمن شول، ان چې له دوی اخر خلک ستړي شول، د دوی له درنو القابو خلکو نور خسته شول، اعمال یې نور د زغملو نه وو، اخر د ۴۲۲هـ مهال یې د خلیفه هشام الثالث المعتد بالله په عزل کولو د اموي خلفاؤ لړۍ ته د پای ټکی ور کړ او له اندلس څخه د خلافت سلسله هم ختمه شوه.

د پنځمې هجری پیړۍ له نیمایي څخه د اندلس په ښارونو کې گډوډي پیل شوه، هر ښار یوه حاکم اداره کاوه، دا تر هغه وورسته چې ټول اندلس سره متحد او د یوه مرکزي قوي دولت تر اداري لاندې و، له شماله د جبل طارق تر تنگي او د بحر متوسط له شرقي ساحله بیا په غرب کې د محیط الاطلسي تر ساحله گډوډي، خپلسري او یوه بلوا خپره وه. د هر ښار حاکم هڅه کوله چې د خپل واک

سلطه پراخه کړي، د کورنۍ جګړې ميدان ګرم شو او ښارونه د کورنۍ جګړې په اور کې وسوځېدل.

دغه حالت اتيا کاله دوام وکړ، ان چې اندلس ته د مرابطينو قووتونه داخل شول، د هغوی په هڅو د اندلس ښارونه سره متحد شول، د هسپانيه د پاچاهانو په وړاندې ودرېدل او د زلاقه په جګړه کې يوسف بن تاشفين هغوی ته سخته ماته ور کړه.

تر دې مخکې د اندلس پاچاهانو د يوه او بل په مقابل کې د هسپانيه له شمالي عيسوي پاچاهانو مرسته غوښته چې په مقابل کې به يې هر وخت هم ټيکس ور کاوه او هم به يې ځينې د مسلمانانو ښارونه هغوی ته ور کول، په دې وخت کې يې د غرماج، اوسمه، شنت اشتبين او نورې مهمې و ستراتيژکې سيمې ايله کړې چې د ناصر او منصور بن ابي عامر په وخت کې مسلمانانو په ډېر تکليف دغه سيمې لاندې کړې وې او د هسپانيه د پاچاهانو پر ضد د مسلمانانو لپاره د بريا کيلۍ بلل کيدلې.

د ۴۲۲هـ مهال د اموي خلافت تر سقوط وروسته اندلس د ملوك الطوائف له لوري وړو وړو پاچاهيو ته وويشل شو چې هر پاچا يا قبيلې مشر د خپلې سيمې د ساتنې لپاره نهايي هڅې کولې. قرطبه او د هغې شاوخوا منطقې يوه پاچاهي وه، اشبيليه او ورسره څيرمه د اندلس غربي سيمې بله پاچاهي وه، بطليوس بيله وه، غرناطه بيله وه، بلنيسه او

انیلس شرقي ورسره څرمه سیمې بله پاچاهي وه، سرقسطه او ثغر اعلی ځان ته پاچاهي وه، طلیطله او ثغر اوسط بیله وه او دانیه و جزر البلیار ځان ته یو تنګی واوره خوړه.

په قرطبه کې تر هغه وروسته چې ۴۲۲ مهال خلکو خلیفه هشام ثالث له واکه ګوښه کړ، نو پر وزیر ابو حزم جهور بن محمد بن جهور یې اتفاق راغی چې د قرطبې د حکومت مشر یې وټاکه، هغه د واک لپاره یوه شورا وټاکله، ابن جهور د هغه مجلس په توسط د ټولو مشرانو او امیرانو لپاره خپل مسوولیتونه او دندې وټاکلې، ښه سیاست یې وکړ او چارې هم تر یوه حده پر سم لورې روانې شوې، په دې توګه یې د حکومت په چارو کې د سیالانو او تمه خورو مخه ډب کړه، ان چې دغه حکومت د دولت الجماعه په نوم پېژندله کېده ځکه چې د چارو واګې یې له جوړې شورا سره وې. په دې وخت کې قرطبه یو امن ځای و چې خلکو به پنا ورته راوړه. نژدې ۱۲ کاله په دې ښار کې د ابن جهور حکومت و.

د ۴۲۷ مهال چې ابن عباد یوځل بیا د خلیفه هشام المويد د ظهور دعوه راپورته کړه، له هغه سره یو مشابه کس یې د خلافت د دعوې لپاره را څرګند کړ، د اندلس مشرانو ته یې د بیعت لپاره پیغامونه ولېږل، ځینو کسانو یې پیغام ته مثبت ځواب ور کړ لکه عبد العزیز بن ابي عامر د بلنسیې مشر، مجاهد العامري د دانیه او مشرقي الجزائر

واکدار او د قرطبې حاکم ابن جهور هم د هغه پیغام ومانه که څه هـم په زړه کې یې پر دې خبره باور نه در لود، خو له حمودیـانو څخـه د پرلپسې بریدونو د خوندیتابه لپاره یـې د ابـن عبـاد دغـه حیلـه گټـوره وګڼله او ده هم له دې امله ورسره ومنله. تر ۴۳۵هـ پوري ابن جهور په قرطبه کې حکومت وکړ، تر ده وروسـته یـې چـارې زوی ابـو الولیـد محمد بن جهور ته ور له غاړې شوې، ده د خپل پلار سیاسـت مختـه وړی، خو بیلابیلو حالاتو دې اړ کړ چې له واکه لاس واخلي او خپل زوی د واک لپاره رامخکې کړي، زوی یې عبد الملک د دې وړتیا نه در لوده، د چارو واک یې د پلار وزیر ابراهیم بن یحیی بن سـقاء تـه وسپاره، اما د هغه له ښه تدبیر سره یې په ۴۵۵ کې اعدام کړ. بیا د ده د دوو زامنو ترمنځ د قدرت پر سر شخړه شوه، پلار یې ابو الولید اړ شـو چې د زامنو ترمنځ د قدرت وېش وکړي، عبد الملک تـه یـې د قـواو مشري ور کړه او مـالي چـارې یـې عبـد الـرحمن تـه وسـپارلې، عبـد الملک په دې وېش راضي نه شو، نو ورور یې عبد الرحمن ونیو او په زور یې پر هغه ټیکس ولګاوه.

په داخل کې دغې اوضاع د طلیطلې مشر ته زړه ور کړ چې د دوی پر خاوره برید وکړي، د مدور کلا یې ونیوه او د قرطبې پـر لـور یـې پـر مختګ وکړ، عبد الملک مجبور شو چې لـه بنـي عبـاد څخـه مرسـته وغواړي، بني عباد قرطبه د طلیطلې له مشره وسـاتله خـو خپلـه یـې د

٤٦٢ مهال قبضه پر وکړه چې د بني جهور ۴۰ کاله واك يې پای ته ورساوه او هغوی يې د شلطيش جزيرې ته وشړل.

د بني عباد د دولت موسس محمد بن عباد په نوم يو کس و چې اصل يې منذر بن ماء السماء ته رسېږي، محمد په اشبيليه کې قاضي تېر شوی او د خلکو باور يې خپل کړی و، د ګډوډۍ مهال دی هم په هغه مجلس کې وو چې د دې ښار د تنظيم لپاره جوړ شوی و، کله چې پر اشبيليه بني حمود حمله وکړه ده يې په ډېر ذکاوت دفاع وکړه او هغوی يې په دې بانه له ښاره لرې کړل چې دا به د هغوی د خلافت برخه وي او د هغوی په نوم يې خطبه پيل کړه، د ۴۲٦ پر مهال اړ شو چې د هشام الموید څېرې ته ورته يو کس يې را پيدا کړي او هغه يې خليفه هشام ونوماوه، څو د حموديانو له مشکله ځان په وساتي. د ۴۳۳هـ مهال چې محمد بن عباد وفات شو، زوی يې د هغه ځای ناستی شو، ابو عمرو عباد بن محمد معتضد يې لقب و، دا ډېر سخت زړی انسان و، د خپلو دربار او نورو مشهورو شخصيتونو په وژلو او له منځه وړلو يې شروع وکړه، ده يوازې پر خپل قوت تکيه درلوده، مورخان وايي چې له ده يې وزيران داسې ډاريدل لکه سيالان چې يې بيرولي وو، د هغو کسانو په لړ کې چې ده په خپله له منځه وړي يو د ده خپل زوی اسماعيل دی چې ده وژلی دی، بل د اندلس نوموتی عالم عمر الهوزني دی چې د علم شهرت يې نړۍ ته رسېدلی و.

بني عباد په اندلس کې ډېره پراخه پاچاهي جوړه کړه، خورا زيات ښارونه يې لاندې کړل، د حموديانو پاچاهي يې له منځه يووړه، د پخواني اندلس لويه برخه يې په واک کې وه، د جزيره نما له جنوبه يې مثلث په واک کې در لود، په شمالي اندلس کې د فرنتير له ځمکې نيولې، بيا د وادي کبير تر ساحله، په غرب کې د وادي کبير له ساحله واخله بيا په پرتګال تر جنوبه او د محيط اطلسي تر ساحله يې سيمې په واک کې وې. د ډېرى ملوك الطوايف وړې پاچاهيانو يې حذف کړې، تر ډېرو نورو پاچاهيو د طبيعي مواردو او جنګي قووت له مخې پياوړې وه، په اندلس کې بل داسې قوت موجود نه وو چې د اشبيلې د واکمن دې ترې سترګه سوځيدلې واى، يوازې د قشتاله پاچا فرناندو اول هغه څوک و چې د اشبيلې واکمن ترې په وېره کې و.

د ۴۴۴هـ مهال يې له قشتاله يو لوى لښکر د طليطلې پر لور روان کړ، د زراعت ځمکې يې خرابې کړې، اباد ځايونه يې خراب کړل او د طليطلې پاچا مامون بن ذي النون يې اړ کړ چې له ده سره سوله وکړي او ټيکس ورته ومني. د ۴۵۵ مهال يې بيا د بطليوس او اشبيلې پر خاوره بريد وکړ، معتضد بن عباد اړ شو چې د مامون په شان سوله طلب کړي او ټيکس ورته ومني، معتضد په خپله د هغه پوځي تمځي ته ورغى، په خپله يې هغه ته ژمنې ور کړې او سوله يې ور سره وکړه، کله چې فرناندو يې اول درې کاله وروسته وفات شو او د هغه زوى

سانشو يې ځای ناستی شو، معتضد هغه ده ته هم د هغه د پلار په شان ټیک ورکاوه او هیڅ ځنډ یې پکې نه راوست.

د ۴۶۱ مهال متعضد مړ شو او پر ځای یې ابو القاسم محمد بن عباد المعروف په المعتمد کېناست، د ده په وخت کې قرطبه له اشبيلې سره د ۴۶۲ مهال یوځای شوه، تر دې وروسته د غرناطې له حاکم سره په شخړه اخته شو، دواړه طرفونه د سختو شخړو له املـه اړ شـول چـې د شمالي هسپانیه له پاچا د خپل مخالف د پرزولو لپاره مرسته وغواړي، خو په مقابل کې یې هغوی ته ښـارونه او درنـې بیـې ور کـولې. هغـه مهال چې د غرناطې پاچا عبد الله بن بلکين د قشتاله له پاچـا الفونسـو شپږم سره د تړون هڅه وکړه، معتمد هـم خپـل اول وزيـر ابـوبکر بـن عمار الفونسو ته ولېږه او د يوه درانه مالي عوض په ور کولو يـې هغـه ته ژمنه ور کړه چې پر غرناطه برید وکړي د بریـا پـه صـورت کـې بـه معتمد ته ښار پاتېږي او الفونسو ته به د الحمراء کلا له ټولو شته مالونو سره ور کوله کېږي، په دې سره شپږم الفونسو ته د غرنـاطې د خرابـۍ بانه په لاس ورغله او پر غرناطه يې تبا کـوونکې حملـې وکـړې. اخـر الفونسو د ۴۷۸ مهال پر طلیطله برید وکړ او د هغې واک یې په خپـل لاس کې واخیست. د الفونسو دې اقدام ملوك الطوايف اړ کړل چـې له مرابطینو څخه د هغوی خلاف مرسته وغواړي، معتمد په دې وخت کې ویل چې د اوښان ګرزول د خنزیانو تر پولو ډېر ښه دي، مرابطینو

ته يې خضراء جزيره ور کړه چې هغوی په کې خپل لښکر پلی کړ او بيا يې د الفونسو لښکرو ته ماته ور کړه.

په اندلس کې هغه مهال اته واړه او غټ دولتونه موجود وو چې ټول وخت يې يو د بل په پرزولو او له کافرانو څخه د خپل مسلمان ورور په ماتولو کې په مرسته تېرېده، دوی به کافرانو ته ښارونه او درنې جزيې ور کولې چې خپل مسلمان ورور ورته وپرزوي، تل يې له يوه بل سره شخړې وې او دومره قووت چې يې تر خپل منځ په جګړو کې اوبه کړ که يې د قشتالې د پاچا خلاف لګولی وای، نو د اندلس تاريخ به نن بدل وای. اخر هغوی خپل منځي جګړو دې ته اړ کړل چې د قشتالې د پاچا پر خلاف مرابطينو ته د مرستې لاس اوږد کړي او هغوی د خپلې مرستې لپاره راوغواړي.

مرابطين په اندلس کې:

د طليطلې تر سقوط درې مياشتې وروسته د اندلس پاچاهانو چې په سر کې يې معتمد و، له مرابطينو څخه د شپږم الفونسو خلاف مرسته وغوښته، په داسې حال کې چې تر دوی وړاندې د اندلس علماؤ او فقهاؤ له خپلو پاچاهانو تر ناهيلۍ وروسته له مرابطينو څخه ډېر پخوا لا اندلس ته د ورتلو هيله کړې وه.د اندلس اتحاد ته علماؤ زيات کار وکړ لکه مشهور عالم ابن عبد البر ابو عمر يوسف بن عبد الله النمري چې د مغرب او اندلس علامه و، ابن حيان ابو مروان حيان بن خلف

الاموي، ابو الوليد الباجي سليمان بن خلف التجيبي القرطبي، ابن حزم ابو محمد علي بن احمد بن سعيد الظاهري او ګڼ نور علـماء موجـود وو چې د اندلس وحدت ته يې کار کاوه او کله چې ناهيلي شول، نو تر پاچاهانو مخکې يې له مرابطينو وغوښتل چې اندلس وژغوري.[۲۷]

تر علماؤ او عوامو خلکو وروسته د اندلس پاچاهانو هم بله لار نـه در لوده نو په قرطبه کې يو مجلس جوړ شو چې پاچاهان، علماء او فقهاء يې ورته راغوښتي وو. دوی ټولو په مشـوره يـو خـط وليکـه چـې لـه يوسف بن تاشفين څخه يې مرسته غوښتې وه، د اندلس ټولـو اميرانـو لاسليک پر وکړ، له دې خط سره يې ګران بيـه ډالـۍ هـم ور ولېږلـې. دغه پيغام د دې کسانو په توسط ولېږل شو:

عبيد الله بن ادهم د قرطبې قاضي چې د خپل وخت هوښيار او ذهين انسان و، د معتمد وزير ابو بکر بن زيدون، قاضي متوکل على الله عمر بن الافطس د بطليوس امير، قـاضي عبـد الله بـن حبـوس بـن ماکسـن الصنهاجي د غرطانې حاکم.

له يوسف سره دغه پلاوي د سبته په ښار کې وليدل، هغه يې غوښـتنه ومنله ويې ويل: د دې دين د مرستې لپاره اول زه تيـار يـم، د مرسـتې دغه کار به زه خپله پر غاړه اخلم.[۲۸]

---

[۲۷] الزلاقه معركه من معارك الاسلام الحاسمه في الاندلس: ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰.
[۲۸] الزلاقه... مخ: ۱۸۱- ۱۸۳.

په اندلس کې د مرابطينو شتون څو مرحلو ته ويشل کېږي:

لومړۍ مرحله: دا هغه مرحله ده چې مرابطينو او د اندلس پاچاهانو يوځای د هسپانيه د پاچا خلاف يوځايي جهاد وکړ له ۴۷۹ تر ۴۸۳ هـ پوري. د مرابطينو امير يوسف بن تاشفين له المغرب څخه خپلې لښکرې اندلس ته د ۴۷۹ په ربيع الاول کې تېرې کړې چې د اندلس د پاچاهانو مرسته وکړي او د طليطلې ښار بېرته د اسلامي دولت لورته راوګرزوي.

د يوسف دغه اقدام د اندلس ټولو پاچاهانو وستايه او له هغه سره يوځای يې د جهاد في سبيل الله لپاره ملاوتړله چې يا به برى تر لاسه کوي يا به د الله په لار کې شهيدان کېږي. الفونسو په دې وخت کې د سرقسطه ښار محاصره کړی و، کله چې يې دغه تازه خبرونه غوږ ته ورسېدل، نو محاصره يې ماته کړه او له اروپا څخه يې د مرستې غوښتنه وکړه، د اروپا له نورو سيمو څخه هغه ته د مرستې تر رسېدو وروسته د زلاقه [29] ستره جګړه د ۴۷۹ په رجب کې د جمعې په ورځ پېښه شوه چې د هسپانيه لښکرو ماته پکې وخوړه، شېږم الفونسو پکې زخمي شو او له مات ګوډ لښکر سره د طليطلې ښار ته وتښتېد. د زلاقه جګړه د اندلس په تاريخ کې له مهمو جنګونو شمېرل کېږي،

---

[29] زلاقه نوم يې مسلمانانو ور کړی دی او اروپايان يې د ساکر الياس نوم ورکوي، دا سيمه د اندلس په شمال شرقي برخه کې ده چې اوس مهال د پرتګال پر حدودو پرته ده. الزلاقه...مخ: ۱۸۹.

یوه لورته ټول پاچاهان د اصلي دښمن خلاف په یوه صف کې راټول وو او بل لور ته یې اصل دښمن ته له عبرت ډک درس ور کړی و، که څه هم د طلیطلې ښار د مسلمانانو لاس ور نه غی.

تر بریا وروسته یوسف بن تاشفین المغرب ته ستون شو او د مرابطینو یو څه پوځ یې په اندلس کې د مسلمانانو د ساتنې لپاره پرېښود؛ ځکه د زلاقه تر ماتې وروسته د هسپانیه پاچا د انتقام لپاره د اندلس پر مسلمانانو مسلسل بریدونه کول. په همدې وخت کې د هسپانیه په شرق کې د الییط ښار موجود هسپانویان هم په خوځښت کې راغلل، د لورقه او مرسیه پر ښارونو یې بریدونه وکړل او د اندلس فقهاء او معتمد ابن عباد اړ شول چې له المغرب څخه یوځل بیا یوسف بن تاشفین راوبولي. هغه د ۴۸۱هـ مهال په ربیع الاول کې دویمه پلا اندلس ته راغی او د الییط ښار یې محاصره کړ، د ملوك الطوایف لښکرې هم له یوسف سره یوځای شوې، څلور میاشتې دغه ښار محاصره و، کله چې د ژمي وخت پیل شو مسلمانان د لورقه لور ته شاته شول او هسپانویانو له الفونسو شپږم څخه مرسته وغوښته هغه راغی دوی یې له ښاره وایستل او د ښار دیوالونه یې ړنګ کړل، په دې ډول دواړه خواوې یوې پرېکنده جګړې ته سره داخلې نه شوې او مسلمانان د دې ښار له شره وژغورل شول. تر دې وروسته یوسف بیا المغرب ته ستون شو او د مرابطینو یوڅه لښکر یې د اندلس د ساتنې لپاره خوشې کړ. مګر هغه ته ژر خبر ورسېد چې ملوك

الطوايف تر خپل منځ په شخړو سره اخته دي او نه يـوازې اخـتلاف سره لري، بلکې ځينو يې له الفونسو شپږم څخه مرسته هم غوښتې ده، يوسف په دې وخت کې دوې لارې در لودې چې يا خپلې لښـکرې له اندلس څخه وباسي او اندلس د يوه اسانه ښکار په شان الفونسو ته خوشي کړي، يا هم پر خپل قوت تکيه وکړي او ملوك الطوايف ټول له قدرت څخه وباسي او د الفونسو خلاف يوازې د جهـاد ميـدان تـه ووزي.

له قدرته د ملوك الطوائف ايستل کول او د اندلس اتحاد:

دويمه مرحله: څو عوامل موجود وو چې يوسف د اندلس پاچاهان له واکه گوښه کړل:

اول: د هغوی ترمنځ شديد اختلافات چې په هيڅ صـورت يـو لـه بـل سره نه جوړېدل، په داسې حال کې چې يوسـف پـوره هڅـې وکـړې چې دغه اختلافات ختم کړي؛ اما ناکام شو.

دويم: په اندلس کې د مرابطينو ترينگې حالت، څکه ملوك الطوايف له الفونسو سره لاس يو کړی و چې يوسف بن تاشفين يې په غوسه کړ.

درې: مرابطينو د اندلس د ژغورنې لپـاره د زلاقـه او حصـن اليـط پـه جگړو کې زياتې قربانۍ ور کړې، په داسې حال کـې چـې د انـدلس پاچاهانو دا قرباني د اسلامي اخوت له امله پر هغوی لازمې وگڼلې او

د هغوی د درناوي پر ځای يې بيرته خپلې پخوانۍ دښمنۍ سره پاللې، د يوه بل خلاف يې له هسپانوي پاچاهانو مرستو ته لاس اوږد کړ او د مرابطينو لښکر ته يې دسيسې جوړول پيل کړل.

يوسف اړ شو چې د دوی په اړه پرېکنده دريځ ونيسي، د خپل دريځ د پياوړي کولو لپاره يې په دې اړه د مشرق او اندلس له علماؤ فتوا طلب کړه، د مشرق په علماؤ کې د غزالي او طرطوشي په شان سترو فقهاؤ د هغوی د خلع کولو فتوا ور کړه چې دا فتوا دوی ته په ۴۹۳ کې ورسېده او ده هغوی په ۴۸۳ کې خلع قدرت کړي وو، دويم په اندلس کې د علماؤ فتوا او د عام ولس غوښتنه وه چې د خپلو پاچاهانو له ناوړه کړنو تر پزې راغلي وو. د اندلس په علماؤ کې مشهوره څېره، د فقهاؤ سرلاری او د قرطبې قاضي ابو جعفر بن القليعي و چې په خپله المغرب ته ولاړ او د مرابطينو امير ته يې د ځينو چارو په اړه په خپله خبر ور کړ.

يوسف د ۴۸۳ په لومړيو کې بيا اندلس ته راغی، لومړی يې د ملوك الطوايف په خلع قدرت پيل نه دی کړی، بلکې اول يې د اصلي دښمنانو لور ته مخ کړ چې له خپلو دوستانو سره د خلع قدرت مهال بيا مرسته ونه کړي، يوسف خپل لښکر د قشتاله د مرکز طليطلې لورته بوت، هغه يې ټينګه محاصره کړه، د هغې په شاوخوا کې يې نور ښارونه تر بريدونو لاندې ونيول او د قشتاله لورته پر تلونکي لار يې د

رباح په نوم يوه کلا هم محاصره کړه. د قشتاله پاچـا الفونسـو شـپږم د دې حالت لپاره تياري کړې وه، له يوسف سره په پرېکنده جګړه کـې بوخت نه شو، نو د يوسف لښکر چې ډاډه شو د الفونسو او اندلس د پاچاهانو ترمنځ يې اړيکه غوڅه کړې ده، بيرته يې لښکر راټول کړ، په دې جګړه کې نه يوازې د اندلس لښکر هغه سره ملګرى نه و، بلکـې د اندلس پاچاهانو د هغه د ماتې او بربادۍ انتظار کاوه چې دوى يـې له شره د دوى په اند خلاص شي.

د اندلس واکمنو د مرابطينو خلاف د هسپانيه لـه واکمـن سره اړيکـې ټينګې کړې وې، له دې امله مرابطين اړ شـول دوى لـه قدرتـه ګوښـه کړي، نو د ۴۸۳ مهال يې د غرناطې پاچا له واکه لـرې کـړ، د ۴۸۳ او ۴۸۴ په منځ کې يې د اشبيلې پاچا له واکه ايسته کړ، د مريه واکمن يې په ۴۸۴ کې خلع قدرت کړ، د مرسيه دا يې هم په ۴۸۴ کې لـه واکـه وغورځاوه، د بطليوس واکمن يې د ۴۸۸ مهـال وپـرزاوه، د البونـت د امارت واکمن يې د ۴۹٦ مهال له واکه ګوښه کړ، د شنتمريه امارت يې د ۴۹۷ مهال له منځه يووړ، د سرقسطه ممکلت ته يې د ۵۰۳ مهـال د پاى ټکى ور کړ، د دې سيمو نيول د دې لپاره اړين وو چې له اندلس څخه د هسپانيه د واکمنانو تمه پرېکړي نو له دې امله يې د انـدلس د اتحاد لپاره دا ټولې هڅې وکړې او ملـوك الطوايـف چـې د مرابطينـو لپاره يې دسيسې جوړولې هم دا خطر ايجاد کړ چې که له واکه ګوښه

نه شي، نو تر هسپانويانو وړاندې به دوی پر مرابطينو بريدونه وکړي او قووت به يې اوبه کړي.

مرابطينو په اندلس کې د هسپانيه د لښکرو خلاف دوو مرحلو کې جګړې وکړې چې يوه يې له ۴۸۳ تر ۵۲۳ کېږي، په دې مرحله کې بريا له مرابطينو سره وه چې د دښمن پر لښکرو يې بريدونه کول، د قشتاله پر مرکز طليطله يې بريد وکړ او ځينې ښارونه يې ترې ونيول، د اقليش په جګړه کې چې د طليطلې په شرق کې وشوه او يوه پرېکنده جګړه بلله کېږي د ۵۰۱ مهال پکې مسلمانانو د دښمن لښکر ته ماته ور کړه او د الفونسو زوی او د لښکر امير سانشو پکې ومړ، تر دې برې وروسته مرابطينو د طليطلې پر ښار پرلپسې حملې وکړې نژدې وه چې هغه بيرته ونيسي په خاص ډول د ۵۰۷هـ په جګړه کې.

دويمه مرحله:

دويمه مرحله له ۵۲۳ څخه پيل تر ۵۴۲ پورې رسېږي. تر هغه وروسته چې د قلاعه په جګړه کې مرابطينو ماته وخوړه نو د قشتاله لښکرو په تکراري توګه د اندلس پر ښارونو بريدونه پيل کړل. د قشتالي لښکرو د جګړې څو محاذونه خلاص کړل چې د اندلس پر ښارونو يې بريدونه ترې کول.

د قرطبې محاذ چې په ۵۲۴، ۵۲۸، ۵۳٦ او ۵۳۸ کې يې پر قرطبه او شاوخوا سيمو بريدونه وکړل.

د اشبيلې محاذ چې د قشتاله لښکرو پر ښار او ورڅېرمه سيمو د ۵۲٦، ۵۳٦ او ۵۳۸ مهال بريدونه وکړل.

د بطليوس او لويديځ اندلس محاذ چې په دې محاذ کې هغوی د ۵۲۸، ۵۳۲ او ۵۳٦ پر مهال بريدونه وکړل.

په دې موده کې ددې ښارونو د ساتنې مسووليت يوازې د مرابطينو له غاړې وو چې په وچ زور يې د دښمن مخه نيولې وه، هغوی په کله جگړه کې بريا خپلوله او کله به يې بايلله چې په دې صورت کې به يې خپل غوره کسان او مشران شهيدانېدل.

مرابطينو د پرتگال له واکمن سره هم په دوو مرحلو کې جنگونه کړي دي، په لومړۍ مرحله کې مرابطينو د بطليوس ښار مرکز کړ او له پرتگاله يې ځينې سيمې ونيولې لکه يابره، اشبونه او شنترين چې دا يې د ۵۰۵ مهال نيولي وو او د ۵۱۱ مهال يې د قلمريه ښار ترې ونيو.

دويمه مرحله له ۵۳۳ څخه تر ۵۴۲ پورې رسېږي. په دې وخت کې د پرتگال واکمن ابن الرنگ د قشتاله له واکمن سره په ۵۳۳ کې سوله وکړه، تر دې وروسته يې خپل ټول زور پر دې وکړ چې له مرابطينو څخه له لاسه وتلې سيمې بيرته واخلي، په غربي اندلس کې يې ورته

چمتوالی وکړ او د اوریک په جګړه کې یې ماته ور کړه، د مرابطینو خلاف د اندلسیانو له پاڅون هم د پرتګال امارت ګټه واخیسته او په دې وخت کې یې د شنترین، باجه، مارده او اشبونه سیمې تر ې ونیولې.

په ۴۹۲ کې چې بیت المقدس د اروپایانو لاس ته ولوید، نو الفونسو په اندلس کې د مسلمانانو ګڼ ښارونه ونیول، د ۵۱۱ مهال یې تطیله ونیوه، په دې سره د سرقسطې دفاع کړښه ونړېده، د ۵۱۲ مهال یې سرقسطه محاصره کړه، اووه میاشتې محاصره اوږده شوه، د ۵۱۲ په رمضان کې الفونسو له خپلو حلفاؤ سره ښار ته داخل شو، د هغه ځای مسجد یې په کلیسا بدل کړ چې د لاسیو کلیسا نوم یې ورته غوره کړ، په ۵۱۲ هـ کې یې د روطه مضبوط ښار هم لاندې کړ، بیا یې د ۵۱۳ مهال د طرسونه پر سیمه هم واک ټینګ کړ، تر دې وروسته یې په ثغر اعلی کې تر ټولو پر مضبوط ښار د ایوب کلا هم ونیوله.

الفونسو د ۵۱۴ مهال د قتنده په جګړه کې مرابطینو ته ماته ور کړه، په دې جګړه کې زرګونه مسلمانان د خورا زیات شمېر فقهاؤ سره یو ځای شهیدان شول، د ۵۱۹ مهال یې د اندلس پر ښارونو یو بل برید وکړ چې په دې سره یې د اندلس د دفاعي کرښې ضعف معلوم کړ او په دې کار کې د اندلس څو یاغي باغي کړی هم ورسره ملګرې وې. د الفونسو نورې هغه جګړې چې ده پکې بریا تر لاسه کړه د ۵۲۳

مهال د القلاعه جګړه ده چې د اندلس په شرق کې وشوه، په دې سره يې د بلنسيه ښار دفاعي کرښې ماتې کړې او ورسره څيرمه ښارونه او سيمې يې لاندې کړې. تر هغه وروسته چې الفونسو محارب خپل مخالفتونه د قشتاله له واکمن سليطين سره يوې خواته کړل، نو د ۵۲۴ مهال يې لښکر پر ثغر اعلی ور برابر کړ او د لارده، افراغه او مکناسه ښارونه يې ونيول، د طرطوشه له دفاعي ليکو چې يې ځان بېغمه کړ. يوازې د افراغه په جګړه کې مرابطينو د ارغون پاچا ته د لومړي ځل لپاره د رمضان مياشت په ۵۲۸ کې ماته ور کړه، تر دې ماتې وروسته الفونسو محارب څو ورځې وروسته ومړ.

تر هغه وورسته چې په المغرب کې د مرابطينو حکومت ختم او پرځای يې د موحدينو حکومت منځته راغی نو د ۵۴۱ مهال د موحدينو مشر عبد المومن درې لښکرې د اندلس د خلکو په غوښتنه اندلس ته ولېږلې چې هلته يې ځينې ښارونه په اساني لاندې کړل او په ځينو کې د مرابطينو له لوري مقاومت ورسره وشو لکه د اشبيليه په ښار کې خو اخر هم موحدينو ونيو. په دې وخت کې چې د مرابطينو خلاف د موحدينو او اندلس د خلکو له لوري پاڅون پيل شو، هسپانويانو هم دغه موکه غنيمت وګڼله او څو ښارونه يې له مرابطينو څخه ونيول، په اخر کې د مرابطينو دوره د موحدينو په لاس پای ته ورسېده او وروستی ښار د غرناطې و چې يحيی واکمن يې مړ شو او د ۵۵۱ مهال يې ميمون په نوم حاکم موحدينو ته تسليم شو. د اندلس

تـر متحـد کولـو وروسـته موحـدینو پـه ۵۵۲ کـې د مریـه ښـار چـې هسپانویانو په ۵۴۲ کې نیولی و، تر اووه میاشتې محـاصرې ورووسـته بیرته ونیوی. تر دې وروسته په اندلس کې د هغـه ځـای د حکـامو او موحدینو ترمنځ جنګونه ادامه پیدا کوي چې د ګڼو ښارونو د کمزورتیا سبب کېږي. موحدینو له یوه طرفه د اندلس له واکمنو سره پـه جګـړه اخته وو او له بله لوري یې د هسپانیه له کافرانو سره لاسونه په ګریوان کې بند کړي وو، چـې پـه دې سره د هغـوی قـووت پـه انـدلس کـې کمزوری کېده او د هسپانویانو پرلپسې بریدونو د هغوی قـووت اوبـه کاوه او په افریقا کې هم هغوی ته جنجالونه را پیدا شول چې پـه دې سره یې په اندلس کې پاته قووت هم له منځه ولاړ او اندلسیان مجبور شول چې د خپل ځان د حفاظت لپاره په خپله یوه چاره ولټوي.

د غرناطې د ممکلت دور (یا وړوکی اندلس):

د ٦٦٨هـ مهال د موحدینو حکومت په المغرب کې د بني مرین لاس تـه ورغـی او پـه دې توګـه پـه انـدلس کـې هـم د موحـدینو پښـې د هسپانویانو په وړاندې ولړزېدلې، د اندلس خلکـو وپتېیلـه چـې دوی باید له دښمن څخه ځانونه په خپله خوندي کړي، له دې امله نو هلته خپل اندلسي حکومتونه جوړ شول چې یو هم له دې څخه د غرناطې حکومت و چې د ابو عبد الله محمد بن یوسـف بـن نصرـ المعـروف بابن الاحمر الملقب بالشیخ والغالب بالله په مشرۍ جوړ شو. د غرناطې

حکومت تر دوې پېړۍ زیاته موده دوام وکړ چې تـر شـل یـې زیـات واکمنان در لودل.

دغه حکومت د محمد بن یوسف بن الاحمر په لاس د ٦٣٥ پر مهـال جوړ شو چې تر ٦٧١ یې حکومـت وکـړ، د غرنـاطې حکومـت درې لوی ولایتونه یا ایالتونه در لودل چې په منځ کې یې غرناطه، د مشرق لور ته د مریه ښار او د جنوب پـه خـوا کـې یـې د مالقـه ښـار و. بنـو الاحمر وکولای شول چې تقریبا دوه نیمې پېړۍ دغه ښارونه خونـدي کړي. درې مهم اسباب وو چې د دغې سیمې د خوندي کـول سـبب شول:

اول: غرناطه د اندلس په جزیره نما کې د جنوب لور ته راتیره ده چې په دې سره دوی ته په اساني له المغرب څخه د سختۍ مهال مرسـتې رسیدلې او هر وخت چې سختي پر راغلې ده د المرینه دولت مرسـته ورسره کړې ده.

دوم: د غرناطې ممکلت خپل خلك زیاتره د وسلې پر زده کړه او لـه دښمن سره د جګړې دوامداره مخامختیا ته چمتو کړل، له دې قووت سره د غرناطې مملکت ته هر وخت د اندلس له نورو سیمو هغه کسان راتښتېدل چې ښارونو به یې د هسپانویوانو پـه لاس سـقوط کېـدل او دوی به غرناطې ته راتلل په دې سره دغـه قـووت پیـاوړی کېـده او د دښمن مقابلې ته یې ښه چمتوالی در لود.

درې: دریم مهم عامل دا هم و چې دلته خلک تل د جهاد لپاره سر په لاس ولاړ وو، لکه چې د جهاد جذبې اندلس فتح کړی و، په همدې ډول د جهاد جذبې تر دوه سوه کاله زیات دغه سیمه د دښمن له منګولو وساتله، د دغې سیمې خلک د جهاد لپاره ولاړ او پـه دې توګه یې د دښمن د حملو مخه نیولې وه چې څه کم دوه نیم سوه کاله یې خپله سیمه خوندي کړای شوه.

د غرناطې سقوط او په اندلس کې د مسلمانانو د دورې پای:

د ۸٦۹هـ مهال په المغرب کې د مرینه دولت د بني وطاس پـه لاس سقوط وکړ او دغه نوی دولت د هغه بـل پرځـای ډېـر کمـزوری او د اندلس له مسلمانانو سره یې مرسته نه شـوای کـولای، پـه دې توګـه د اندلس مسلمانان له یوه ستر مرسته کوونکي ځواک څخه محروم شول.

د ۸۸۴هـ مهـال د قشتاله او ارغـون ممالـک سره متحـد شـول چـې د ارغون پاچا پنځم فرناندو د قشتاله له ملکې ایـزابیلا سره د ۸۷۴ مهـال واده وکړ او پـه دې توګـه دغـه دوه پیـاوړې ممالـک د مسـلمانانو پـه وړانـدې سره یـو شـول چـې نتـایج یـې د مسـلمانانو لپـاره ډېـره زړه بوږنونکي وو.

فرناندو د غرناطې له مشر ابو الحسن علي څخه د سـختو شرطونـو پـه منلو د خبرو اترو غوښتنه وکړه چې ابو الحسن رد کـړل پـه دې سره هغوی ته د حملو لار خلاصه شوه، په بیلابیلو وختونـو کـې بـه یـې د

غرناطې پر ګڼو برخو بریدونه کول او د مسلمانانو سیمه یې ور بانـدې تنګوله، د غرناطې جنوب غرب ته پرته د مدینه الحمه یا حامـه سـیمه په ۸۸۷هـ کې د فرناندو له لوري ونیول شوه تر دې وروسته یې د لوشه پر ښار حمله وکړه چې ناکامه شوه.

له ۸۸۷ بیا تر ۸۸۸هـ د غرناطې واکمن د ابو عبد الله صغیر پـه نـوم یـو کس و، ده د قشتاله له پوځونو سره جنګ پیل کړ او د حامیه په جګړه کې یې ماته ور کړه، پرلپسې یې څو نورې جګړې هم وګټلې چې اخر د لسانه له کلا سره په یوه جګړه کې بندي شو او د غرناطې چارې یې بیا پلار ابو الحسن علي له ۸۸۸ تر ۸۹۰ پورې په لاس کې واخیستې. د ۸۹۰ مهال ابو عبد الله الصغیر د قشـتاله لـه واکمـن سره د سـوله ییـزې معاهدې په کولو را خوشي کړل شـو. لـه ۸۹۰ تـر ۸۹۲ هــ د غرنـاطې واکمن د ابو عبد الله الزغل په نوم کـس شـو، لـه ۸۹۲ بیـا تـر ۸۹۷هــ پورې بیا ابو عبد الله الصغیر د غرناطې مشر شو، د دې پیښـو پـه تـرڅ کې د قشتاله پوځونو بیا پر لوشه ښار برید وکړ او د ۸۹۱ مهال دښـمن ښار ته ننوت او د سولې شرطونه یې پر ښاریانو وتپـل. پـه دې وخـت کې د غرناطې د واکمنانو کورني اختلافات پیل شول، چې د الزغل او وراره ترمنځ یې دې اختلافاتو شدت وموند او اخر د غرناطې پاچاهي دوې ټوټې شوه.

د قشتاله واکمن د اندلس پر ښارونو پرلپسې بریدونه کول، د غرناطې شاوخوا یې کوټل چې د غرناطې ښار کمزوری کړی او دوی یې په لاندې کولو وتوانېږي، بالاخره د ۸۹۵هـ مهال الزغل د قشتاله له واکمن سره د سولې تړون وکړ او له مخې یې له اندلسه بهر شو او د الجزائر لور ته ولاړ. له غرناطې پرته نور ښارونه ټول دښمن ونیول، نو دښمن له ابو عبد الله وغوښتل چې غرناطه هم د ټاکلو شرطونو له مخې دوی ته تسلیم کړي. سلطان خپل مرسته کوونکي او مشاورین راټول کړل او په دې اړه یې مشوره وکړه چې د دښمن اعلان شوي شرطونه یې ردکړل.

د ۸۹۷ په پسرلي کې د دښمن دوو پاچاهانو چې مېړه او ماینه وو، پر غرناطه برید وکړ په ډېر ویرونکي ډول یې محاصره کړه، د غرناطې مجاهدین به د موسی بن ابي غسان په مشرۍ وتل او پر محاصره کوونکو لښکرو به یې بریدونه کول، د هغوی پلانونه به یې بریالي کیدا ته نه ایله کول او په دې توګه د محاصرې کړی اووه میاشتې اوږده شوه، اخر چې له هره لوري د غرناطې مسلمانان ناهیلي شول نو د مقاومت ځواک یې وکوټل شو، ټولې هڅې یې د دښمن په وړاندې ناکامه شوې او په ټولو خلکو کې یو ډول ناهیلي خپره شوه. د ۸۹۷ د محرم له پیل سره د ښار مشرانو پرېکړه وکړه چې ښار به دښمن ته سپاري یوازې موسی بن ابي غسان یې مخالفت وکړ، له مجلس څخه په غوسه ووتی او همداسې تری تم شو. تر دې وروسته مجلس وزیر

ابو القاسم بن عبدالملک د خبرو اترو لپاره ولېږه چې د ۱۴۹۱ میلادي کال د میلاد د اختر په ورځ تړون لاسلیک شو او په دې لاندې شرایطو سوله وشوه:

۱ـ په قشتاله کې د مسلمانانو د بندي کسانو خوشي کول.

۲ـ د مسلمانانو سرونه، مالونه او عزتونه به خوندي وي.

۳ـ مسلمانانو به د هسپانوي حاکم تر مشري او واکمنی لاندې خپل نظم، قضا او شریعت باندې پاته وي.

۴ـ د دین، دیني شعایرو، مساجدو او اوقافو ازادي به په بشپړ ډول ور کول کېږي.

۵ـ هیڅ مسیحي به مسجد او د مسلمانانو کور ته نه داخلېږي.

٦ـ مسلمان به د هسپانیه په هره برخه کې ازاد وي او هیڅ ډول د پېژندنې نښه به نه لګوي.

۷ـ له مسلمانانو که څوک غواړي چې افریقا ته ولاړ شي، نو د هسپانوي پاچا په کښتیو کې تر درو کلونو تلای شي چې اجرت به یې هم نه غواړي.

۸ـ هیڅ مسلمان نارینه او ښځه به عیسویت ته په زور نه بلل کېږي.

۹ـ هسپانوی حاکم به له مسلمانانو سره د عدالت او نرمی برخورد کوي.

۱۰ـ اخر شرط دا چې مذهبي مشر به يې پر دې تړون موافقه کوي.

ابو عبد الله وغوښتل چې له غرناطې څخه د بشرات په نوم سيمې ته ولاړ شي، هلته ورته د ژوند کولو سهولتونه ور کړل شول چې دی به د قشتاله د پاچا اطاعت کوي، د غرناطې له مشرانو او مخورو څخه پنځه سوه کسان د برمته په توګه د قشتاله حاکم ته ور کړل شول چې مسلمانان به د هغه له اطاعت څخه سرغړونه نه کوي او دغه يې يو ډول ضمانت و، دواړو پاچاهانو پر تړون لاسليکونه وکړل چې مسلمانان ډاډه شي خو دغه شرطون په وروسته کې ونه پالل شول.

د ۸۹۷ په ربيع الثاني کې يو سهار د غرناطې دروازې د قشتالې د ځواکونو په وړاندې خلاصې شوې او څو قشتالي کسان ورغلل او له ابو عبد الله صغير څخه يې د ښار کيلياني واخيستې.

تر دې يوه ورځ وروسته غرناطې ته د دښمن د پوځ لومړی جوفه داخله شوه چې کونت ډي تنديلا يې مشري کوله او وروسته د غرناطې حاکم وټاکل شو، د الحمراء پر برج يې د سپينو زرو صليب پورته کړ او ورسره نژدې يې د قشتاله بيرغ هم ځوړند کړ، بيا دواړه پاچاهان بريالي ښار ته داخل شول او په همدې ورځ ابو عبد الله له کورنۍ سره يو ځای له خپلې مانۍ ووتی او پر ضايع شوې پاچاهۍ

یې د حسرت او درد اوښکې تویولې، په البشرات کې د څو میاشتو تر تېرولو وورسته ابو عبد الله پوه شو چې دلته د ذلالت ژوند تېرول سخت دي، نو له اندلس څخه المغرب ته ولاړ او د فاس په ښار کې یې هستوګنه غوره کړه ان چې د ۹۴۰ هـ مهال همالته وفات شو.[۳۰]

په اندلس کې د مسلمانانو د ماتې لاملونه:

لومړی باید دا یادونه وکړم چې مسلمانانو ټوله هسپانیه یا سپین نه ده نیولې، بلکې شمالي او مشرقي برخو کې یې ځینې سیمې له لومړي سره دښمن ته پاته شوې چې د مسلمانانو په وړاندې یې مقاومت کاوه او دا مقاومت دا روحیه هم له دې ځایونو په نورو خلکو کې راپیدا او وغوړېده، ما د مقالې په سر کې د مسلمانانو د اشتباه تر سرلیک لاندې دې خبرې ته اشاره کړې ده.

د سپین دا برخه د اروپا د لویې وچې لپاره ډېره وړه برخه ده چې مسلمانانو لاندې کړه، که مسلمانانو هلته د خپلو سیمو ساتنه غوښتلای، نو باید د اروپا لویه برخه یې لاندې کړې وای چې په دې سره یې د خپلو سیمو ساتنه ځان ته اسانه کولای شوای، اما د یوې وړې جزیره نما ساتنه ګران کار دی؛ ځکه بل لور ته یې د دښمن درسته وچه ده چې له دې بسته وچې د یوې جزیرې ساتنه مشکل کار دی او دا وروسته تجربو ثابته هم کړه.

---

[۳۰] د دغې مقالې ټول مواد له تاریخ العرب وحضارتهم في الاندلس نومي کتابه اخیست شوي دي، که د بل کتاب مواد وي ځای پر ځای یې حواله ور کول شوې ده.

تر لومړیو فتوحاتو وروسته مسلمانان په خپل منځي شخړو اخته شول، چې له دښمنه یې توجو واوښته او خپل قووت یې تر خپل منځ سره مصرفاوه چې په دې توګه یې دلته د دښمنۍ تخمونه کرل او له بهره یې توجو اړولې وه.

مذهبي اختلافات بل هغه سبب دی چې مسلمانان یې په اندلس کې کمزوري کړل او اخر یې له نابودۍ سره مخ کړل.

د مسلمانانو کمزوري او عیاش مشران چې هیڅ وخت یې تر خپلو شخصي ګټو عمومي د اندلس او ټول عالم اسلام ګټو ته ترجیح ور نه کړله، دوی د اندلس په له منځه تللو کې تر بل هر چا زیات ملامت دي او لوی سبب یې هم دوی دي چې حتا یوه غرناطه پاته وه هم دوی تر خپل منځ سره متحد نه شول او د یوې غرناطې پاچاهي یې هم تر خپل منځو سره ووېشله او اخر یې دواړې برخې د قشتاله حاکم ته وسپارلې.

د واکمنو میراثي کېدل، دوی نه یوازې دا چې بې اهلیته به وو، بلکې له عام ولس سره به یې اړیکې هم نه وې، د پاچاهي د کورني خلك وو چې د ولس له هیڅ ډول درد څخه به خبر نه وو، له دې امله یې پرېکړې یوازې د خپلو ګټو لپاره کولې او د ولس و اندلس ګټې یې په پام کې نه ساتلې.

د ملوك الطوایف دوره د مسلمانانو سخته په تـاوان تمامـه شـوه چې اصلا د اندلس سقوط له همدې ځایه پیل شو، کله چې د مسـلمانانو اتحاد پاته نه شو او هر ولایت یو حـاکم در لـود چې د هغـه ولایـت چارې یې یوازې د خپلو کورنۍ د ګټو لپاره تنظیمولې، نو حالـت تـر خرابو خراب شول او اخر یې په نتیجه کې ټول اندلس له لاسه ووتی.

۵/۹/۱۳۹۹

۲۴/۱۱/۲۰۲۰

کابل ـ افغانستان د خواجه رواش لسم بلاک

ماخذونه

۱ـ تاریخ العرب وحضارتهم في الاندلس، دوکتور خلیل ابراهیم السامرائي، دوکتور ذنون طه، دوکتور ناطق صالح مصلوب، دار الکتاب الجدید المتحده، بیروت، یو ټوک، لومړی چاپ: ۲۰۰۰م.

۲ـ اندلس من الفتح الی السقوط، دوکتور راغب السرجاني.

۳ـ قادة فتح الاندلس، محمود شیت خطاب، د موسسه علوم القران، منار للنشر والتوزیع چاپ، دوه ټوکه، اول چاپ: ۱۴۲۴هـ ۲۰۰۳م.

۴ـ دولة الاسلام في الاندلس، محمد عبد الله عنان، د مکتبة الخانجي چاپ، قاهره، پنځه ټوکه، دوم چاپ: ۱۴۱۱هـ ۱۹۹۰م.

۵ـ البیان المغرب في اخبار الاندلس والمغرب، ابن عذاري المراکشي- ابو عبد الله محمد بن محمد، د دار الثقافه چاپ بیروت، دوه ټوکه، دریم چاپ: ۱۹۸۳م.

۶ـ الزلاقه معرکة من معارك الاسلام الحاسمة في الاندلس، جمیل عبد الله محمد مصري، د الجامعة الاسلامیة چاپ مدینه منوره، یو ټوک.

۷ـ الكامل في التاريخ، بن اثير، عز الدين ابو الحسن علي بن ابي الكرم، د عمر عبد السلام تدمري په تحقيق، د دار الكتاب العربي چاپ بيروت، لس ټوکه، لومړی چاپ: ۱۴۱۷هـ ۱۹۹۷م.

Ketabona | کتابونه
WWW.KETABONA.COM

له کتابونه ډاټ کام انلاین کتابتون څخه په وړیا ډول
په ډېره آسانه بڼه صفاء هراړخیز کتابونه ډاونلوډ کړئ!

www.ketabona.com

@Ketabona
www.ketabona.com
info@ketabona.com

TALK TO US
+93 767 616767
info@Ketabona.com